

## A nemzetiségi statisztika problémája.

*Le problème de la statistique des nationalités.*

**Résumé.** Nous répondons ci-dessous à l'article de MM. J. Teodoresco et N. Istrate: „Méthode pour la connaissance des minorités ethniques“<sup>1)</sup>, paru au sujet de la proposition déposée, relativement à „La connaissance de langues comme contrôle de la statistique des nationalités“<sup>2)</sup>, par l'auteur de la présente étude à la dernière session, au Caire, de l'Institut International de Statistique. Cette proposition tendait à charger une Commission spéciale de l'étude des méthodes les plus propres à établir exactement le nombre des nationalités, recommandant dans ce but la méthode statistique hongroise ayant fait ses preuves, vu que celle-ci est la plus susceptible d'établir la nationalité: à cet effet elle demande la langue maternelle, s'enquérant en outre des autres langues parlées, de sorte que les données relatives à ces dernières complètent et contrôlent les statistiques des nationalités.

MM. Teodoresco et Istrate estiment que, pour établir la nationalité, c'est l'origine ethnique (la race, la nationalité d'après la naissance) qu'on devrait demander, car, selon eux, la statistique des nationalités a pour but de relever la nationalité d'après l'origine, la race, et non pas sur la base de la langue parlée. Cependant, au lieu de développer à fond leur thèse, ils s'attachent à accuser la statistique hongroise d'avant-guerre d'avoir, en demandant la langue maternelle, artificiellement grossi, de dix ans en dix ans, le nombre des Hongrois au détriment de celui des nationalités. Selon nos auteurs, ce n'est qu'en se basant sur la langue maternelle (définie par la statistique officielle de Hongrie comme celle que l'individu recensé déclare la sienne et qu'il parle le mieux et le plus volontiers) qu'on avait pu relever, dans la Hongrie ancienne, l'accroissement du nombre des Hongrois, d'autant plus qu'avec la diffusion de la langue d'État, augmentait de plus en plus le nombre de ceux qui se déclarèrent Hongrois.

<sup>1)</sup> „Annales Economiques et Statistiques“, Bucarest, no de juillet-août 1928.

<sup>2)</sup> „Bulletin de l'Institut International de Statistique“, tome XXIII. 2me Livraison.

Or, on peut prouver — la délégation hongroise à la Conférence de la paix le démontra par une foule de données — que le développement du nombre des Hongrois n'était dû que pour une très petite part à l'assimilation des minorités ethniques, et que les causes principales en étaient la position centrale des Hongrois, leur accroissement naturel dépassant celui des minorités, la formation, favorable pour les Hongrois, de l'émigration, le fait que la population s'accroissait plus dans les villes à majorité hongroise, etc... Ce qui prouve de la façon la plus éclatante que les minorités n'étaient pas magyarisées de force, c'est que les frontières de langues sont toujours là où elles étaient il y a 200 ans.

D'ailleurs, les statisticiens officiels roumains ont le moins de droit à mettre en doute la bonne foi et l'exactitude de la statistique hongroise. La statistique (surtout la démographie) est encore dans l'enfance chez les Roumains; la Roumanie est le seul pays de l'Europe où on n'a pas encore recensé la population depuis la guerre, de sorte que l'État n'y connaît pas même le nombre brut de ses habitants et que les publications, tant officielles que non officielles, donnent des chiffres différents et contradictoires sur le chiffre de la population; les uns écrivent que Bucarest a 340.000 habitants, les autres qu'elle en a 800.000 (!?). Et si on n'y est pas sûr même du nombre de la population, comment on pourrait croire aux chiffres y publiés sur les minorités ethniques, qui ne peuvent être produits qu'en altérant complètement les statistiques hongroises, ou au moyen de calculs dont on n'explique pas la méthode. Dans les chiffres roumains, il y a plus de fantaisie que de réalité positive.

Il est certain qu'en demandant, au recensement, la langue maternelle, on peut obtenir des données plus sûres qu'en suivant la méthode proposée par nos auteurs. La preuve en est qu'à l'exception de la Roumanie, tous les États qui recueillent des chiffres sur les minorités ethniques se basent sur la langue parlée, que ce soit la langue maternelle, la langue de la famille ou la lan-

gue de conversation; même là où l'on demande la nationalité, on ajoute que la principale caractéristique en est la langue parlée et non pas l'origine.

La statistique doit rechercher des indices positifs et excluant tout doute. Seule la langue, indice se manifestant avec évidence, est propre à l'établissement de la nationalité; à cet effet, on ne peut tenir compte ni des sentiments, ni de l'origine, laquelle d'ailleurs peut être fort mise en doute. Les Etats qui se sont engagés, dans les traités de paix, à protéger les minorités ethniques, ne peuvent leur offrir de la protection que sur la base de statistiques établies d'après la langue, car à quoi sert la protection des minorités aux citoyens minoritaires, si l'on veut leur imposer une langue (soit la langue d'Etat, soit une autre) qu'ils ne comprennent pas.

La langue maternelle peut être plus facilement établie que l'origine ethnique. Les individus ne parlant qu'une langue sont classés sous celle-ci; ceux parlant plusieurs langues doivent indiquer eux-mêmes leur langue maternelle et les autres langues doivent être relevées comme autres langues parlées. De cette façon, on peut plus aisément établir la langue maternelle des enfants issus de parents n'appartenant pas à une même nationalité, que si on demandait l'origine ethnique. La recherche de cette dernière peut donner lieu au plus grand arbitraire de la part des autorités et des agents recenseurs.

L'étude ci-dessous paraîtra, en français, dans un des prochains numéros du „Journal de la Société Hongroise de Statistique“.

\*

A „Les Annales Economiques et Statistiques“ című Bukarestben megjelenő folyóirat 1928. évi július-augusztusi számában, „Méthode pour la Connaissance des Minorités Ethniques“ cím alatt egy cikk jelent meg, amely e sorok írójának a Nemzetközi Statisztikai Intézet legutóbbi kairói kongresszusán beadott javaslatával „A nyelvtudás, mint a nemzetiségi statisztika ellenőrzője“<sup>1)</sup> foglalkozik. A tanulmány szerzőjéül ketten is vannak megnevezve, ú. m. dr. I. Teodororesco, a statisztika főigazgatója és N. Istrate, a Statisztikai Intézet igazgatója.

<sup>1)</sup> Egész terjedelmében megjelent a Magyar Statisztikai Szemle 1928. évi január és februári számában. Továbbá francia nyelven a „Bulletin de l'Institut International de Statistique“ Tome XXIII. második kötetében.

A kairói ülésen beterjesztett javaslat arra vonatkozott, hogy a Nemzetközi Statisztikai Intézet küldjön ki egy bizottságot, amelynek az volna a rendeltetése, hogy tudományos alapon állapítsa meg azokat a módszereket, amelyek a legalkalmasabbak a nemzetiségek számának pontos megállapítására. Mint legalkalmasabb módszert a tanulmány és javaslat a magyar statisztika módszerét ajánlotta, amely a nemzetiség megállapításául az anyanyelvet kérdezi és a nemzetiségek számát e szerint is állapítja meg, de e mellett tudakolja az egyéb beszélt nyelveket is, mert a kérdés alapján nyert adatok kitűnő kiegészítésül és ellenőrzésül szolgálnak a nemzetiségi statisztikához. A nyelvtudásra vonatkozó adatoknak ezt a szerepét a tanulmány a magyar statisztikából vett számtalan adattal igazolja.

A szóbanforgó tanulmány rámutatott arra is, hogy az a módszer, amely a nemzetiség megállapításánál a népi (etnikai) eredetet, származást veszi alapul (amint az Romániában történik), sem tudományos, sem gyakorlati szempontból nem helyeselhető, mert hiszen a nemzetiségi statisztikának az a főcélja, hogy megállapítsa az egy-egy országban élő, de különböző nyelveket beszélő lakosok számát, más szóval azokét, akik az uralkodó, vagy vezető nemzetiséghez tartoznak és az ú. n. kisebbségek számát. Ha a kérdés súlypontját a beszélt és értett nyelvre való tekintet nélkül a népi eredetre helyezzük, teljesen téves utakon járunk, mert e módszer mellett tömegesen előfordulhat az az eset, hogy valamely nemzetiséghez számítunk olyanokat is, akik az illető nemzetiség nyelvén nem is értenek, tisztán csak azért, mert az illető egyéneknek atyja, nagyatyja, vagy távolabbi őse ahhoz a nemzetiséghez tartozott. A szóbanforgó tanulmányban rámutattam arra is, hogy azok a nemzetek, amelyek a békeszerződésekben a kisebbségek védelmére vállalkoztak, csak úgy tudják a kötelezettségüket teljesíteni, ha nyelvi alapon ismerik a kisebbségek számát, mert hogyan lehet pl. Romániában egy tiszta magyar községnek kulturális és egyéb téren nyelvi jogait biztosítani, ha azt a magyar községet, amelynek lakosai egy szót sem beszélnek más nyelven, a népi eredet alapján a statisztika németnek deklarálja, amint az pl. a szatmármegyei német származású róm. katolikus magyarokkal történt. Azt hiszem, hogyha a békeszerződés rendelkezéseit a ki-

sebbségekre vonatkozólag lelkiismeretesen akarják végrehajtani, a nyelvi kisebbségek jellemzője gyanánt csak az általuk beszélt és önként magukénak vallott anyanyelvet lehet elfogadni. Mit ér a kisebbségi védelem egy olyan állampolgárnak, akire azon az alapon, mert őse valamikor más nemzetiségű volt, egy rá nézve teljesen idegen és érthetetlen nyelvet, legyen az akár az államnyelv, akár más nyelv, akarnak ráerősokolni?

A bukaresti tanulmány szerzői a helyett, hogy tudományosan és tárgyilagosan igyekeznének a két módszer különbözőségét kifejteni és a Romániában követett módszer előnyét bebizonyítani, szokatlanul agresszív hangon próbálják a magyar statisztika működését befeketíteni és bebizonyítani törekednek azt, hogy Magyarországon a statisztika az anyanyelvet csak azért kérdezte, hogy ezzel a magyarországi kisebbségek számát csökkentse. Felhozzák azt, hogy a magyar kultúrpolitika az iskolákban megmagyarosította a nemzetiségi gyermekeket, akik azután már a magyar nyelvet vallották anyanyelvükül. Ha ez tényleg így lett volna, akkor is csak a magyar nemzetiségi politika lenne vádolható, de nem a magyar statisztika, amely az anyanyelvi viszonyokban esetleg beállott változásokat a népszámlálásoknál egyszerűen konstataálta. De tudjuk azt, hogy a vád nem igaz, a tévedés onnan származik, hogy a magyar statisztika népszámlálásról-népszámlálásra mindig több és több magyar anyanyelvűt mutatott ki és a nemzetiségi kisebbségek nem mutattak ilyen arányú szaporodást. Hogy ennek a fejlődésnek mi volt az oka, arra már számtalanszor rámutattunk és a statisztikai adatok egész tömegével bizonyítottuk, hogy ez a fejlődés nem volt valamely erőszakos, vagy tervszerű magyarosításnak a következménye, hanem a magyarság nagyobb természetes szaporodásából, a kivándorlásban a magyarság kisebb részesedéséből, a magyar tömegek centrális elhelyezkedéséből, a belső vándorlások irányából, a falusi népességnek a magyar többségű városokba való húzódásából természetesen jött létre. A természeti, gazdasági és kulturális erők adottsága idézte elő a fejlődésnek ezt az irányát. A magyar területek lakossága sokkal nagyobb mértékben növekedett, mint a kisebbségi lakosságú perifériák lakossága, és kétségtelen, hogy a magyar területre a perifériákról családonként beszivárgó nem magyar elemek részben asszimilálódtak is, ami nem-

csak nálunk történt meg, hanem a világon mindenütt, ahol nagy tömegű lakosság közé idegen elemek beszivárognak. *A magyar nyelvhatár azonban ma is ott van, ahol 200 esztendővel ezelőtt volt.* Ezt faluról-falura be lehet bizonyítani, sőt lehet mondani, hogy a falvak nagy részében inkább a nemzetiségek foglaltak tért. Hont és Bars megyében pl. a nyelvhatáron több falu eltótosodott a tótok lassú délre húzódásával kapcsolatban,<sup>1)</sup> a román nyelvterületen pedig, amint azzal maguk a románok eldicsekedtek az 1906. évi bukaresti kiállításon, az utolsó 50 év alatt, 1850-től 1900-ig, nem kevesebb, mint 309 magyar község oláhosodott el, ezzel szemben csak 42 oláh község lett magyar többségűvé.<sup>2)</sup> Hogy a kisebbségi nyelvterületeken is ennek dacára számszerűen tért foglalt a magyarság, annak a magyarázata viszont az, hogy a városok és a központi fekvésű nagyobb községek lakossága nemzetiségi területeken is magyar volt (vagy német), s ezek lakossága a bevándorlás folytán nagyobb mértékben növekedett, mint a körülöttük fekvő falusi községeké; továbbá hogy ezek a városok és a nem magyar területen keletkezett gyorsan fejlődő bányász- és ipartelepek is inkább a magyar parasztságot szívták fel, mert a kisebbségi parasztsággal ellentétben éppen a magyar parasztságban volt a legtöbb birtoktalan elem, amely tehát lakóhelyét könnyebben változtatja, mint a birtokos parasztság, amelyet földje jobban köt a faluhoz. Az ezekre vonatkozó és bizonyító erejű statisztikai adatokat annak idején a békekonferenciának is előtártuk s ezek nyomtatásban is megjelentek a magyar béketárgyalásokról szóló vaskos kötetekben. Fel kell tételeznünk, hogy Teodoresco és Istrate urak, mint statisztikusok ezeket az adatokat ismerik s ennek dacára állítják rosszindulatúlag azt, hogy a magyar statisztika mesterségesen növelte a magyarok számát. A népszámlálás szerintünk éppen arra való, hogy a népesség számában, továbbá nem, családi állapot, kor, vallás és foglalkozás szerinti megoszlásában beállott változásokat állapítsa meg. Hogyan képzelik a román urak, hogy minden tekintetben beállhat változás, csak a nemzetiségek megoszlásában nem? Hiszen akkor elég lenne egyszer megállapítani a nemzetiségek számát és ugyanazt a kulcsot

<sup>1)</sup> L. Körösy József: A felvidék eltótosodása. Budapest 1898.

<sup>2)</sup> L. Barna Endre: Magyar tanulságok a bukaresti kiállításról. Kolozsvár 1906. 61. lap.

alkalmazni a következő népszámlálásoknál, ha az ő módszerüket fogadjuk el és a népi eredet szerint akarjuk a nemzetiségek számát rögzíteni, amelyen változás nem történhetik, az utódok századokig megtartván azt a nemzetiséget, amelyben elődeik születtek. De hát maga a természetes szaporodás és a vándorlások iránya is megváltoztathatja a számarányokat, a nélkül, hogy asszimilálódás történék. Már pedig kisebb-nagyobb mértékben asszimiláció mindenütt folyik, ennél fogva csak egy olyan nemzetiségi felvétel tarthat számot a tökéletességre, amely a változásnak minden irányát megmutatja. Hogy ez a változás és fejlődés a háború előtti Magyarországon a statisztika kétségbevonhatatlan tanúsága szerint az ország többségét képező, centrális elhelyezkedésű város lakó és a kultúrának a németekkel együtt viszonylag a legmagasabb fokán álló magyarságnak kedvezett, az az akkori kisebbségekre nézve lehetett aggodalmas és fájdalmas, de letagadhatatlan tény volt, amit a statisztika nem idézett elő, hanem csak konstatált a maga objektivitásával. Azt is bebizonyítottuk, hogy a magyarság e fejlődése a kisebbségek birtokállományát és területét egyáltalán nem kevesbítette, a *kisebbségek ma is ugyanazon a területeken laknak, mint századokkal ezelőtt, csupán e területek lélekszámaránya tolódott el a magyar területek javára.*

A kairói ülésre beadott tanulmány a főszűlyt nem is arra fektette, hogy a nemzetiség az anyanyelv alapján állapíttassék meg, hanem inkább arra, hogy a nemzetiségi statisztika ellenőrzéséül a beszélt nyelvek is felvétessenek és feldolgoztassanak a népszámlálásoknál. A tanulmány bőven kifejtette ennek a javaslatnak az indokait s aki elfogulatlanul tanulmányozza az általunk tömegesen felhozott statisztikai adatokat, igazat kell, hogy adjon nekünk abban, hogy a nemzetiségen, vagy anyanyelven kívül szükség van az egyéb beszélt nyelvek felvételére is. A társszerzők ezt a részét a tanulmánynak majdnem teljesen figyelmen kívül hagyják vagy félreértik s csupán azt igyekeznek bizonyítani, hogy az etnikai eredet felvétele a nemzetiség megállapítására biztosabb módszer, mint az anyanyelv felvétele. (Az anyanyelvet mindig úgy értve, hogy nem feltétlenül az anyától tanult nyelvet, hanem az illető megszámlált egyén által anyanyelvül vallott nyelvet kell figyelembe venni.)

A román urak azt is állítják, hogy a egyes házasságból származó gyermekek nemzetiségét könnyebb megállapítani az etnikai származás, mint az anyanyelv alapján. Ennek épp az ellenkezője az igaz. Román apa és magyar anya házasságából származó gyermekeket népi eredet alapján hova fogja sorozni a román statisztika? Románoknak, vagy magyaroknak fogja-e őket minősíteni, ha az általuk beszélt nyelvre nincsen tekintettel? Az anyanyelv kérdése ebben a tekintetben is tiszta képet nyújt, mert ha a gyermekek csak egy nyelven beszélnek, a statisztika ahhoz a nyelvhez sorozza őket, ha pedig több nyelvet beszélnek, választásukra bízva, melyik nyelvet vallják be anyanyelvük gyanánt s a másik nyelvet, mint beszélt nyelvet mutatja ki. Népi eredet szerinti felvételnél azonban mindenkinél kutatni kell apjának, anyjának és egyéb elődeinek származását s ha azok több nemzetiséghez tartoznak, a legnagyobb zavarba jön a népszámláló biztos, hogy az illető egyént melyik nemzetiséghez sorozza, holott csak meg kellene kérdezni, hogy milyen nyelven beszél. Világos tehát, hogy a népi eredet kérdése nem mutatja a mai valószínűségi helyzetet, amelynek kiderítése a statisztika feladata, hanem esetleg egy régen multtá lett állapotot, amelyet az idő meghaladott; e mellett statisztikai tudományos szempontból is vitatható, mert nem teszi fel úgy a kérdést, hogy arra teljes határozottsággal lehessen felelni. Az etnikai származás kérdése nem számol az élettellel, nem számol azzal, hogy az egyének nemzetisége más környezetbe kerülés vagy egyéb körülmények folytán megváltozhatik és lehetséges az az eset, hogy egy családnak a nemzetisége nemzedékről-nemzedékre más és más lesz, valamint az is elég gyakori eset, hogy különböző nemzetiségű szülőktől származó gyermek egy harmadik nemzetiséghez fog tartozni. Az etnikai származás kérdése teljesen megköti a nemzetiséget egy családban és semmiféle irányban nem enged változtatást, még ha a tények ennek elmentmondanak is. A statisztikának a célja mindig a meglévő állapotnak a feltüntetése, nem pedig azé, ami már elmúlt, ami tehát a valóságnak meg nem felel. Ez a kérdésnek a tudományos oldala, a gyakorlati oldala pedig az, amire már fentebb rámutattunk, hogy a nyelvi kisebbségeknek nyelvi jogait csak a nyelv és nem a származás kérdése alapján lehet biztosítani.

A magyar statisztikának immár öt népszámlálás anyaga áll rendelkezésére. Mi tehát jobban meg tudjuk a dolgot ítélni, hogy a felvételnek általunk használt rendszere mennyiben jó, annál is inkább, mert az adatok minden egyes községről részletesen rendelkezésre állnak s azonkívül a nyelvtudásra vonatkozó adatok is ismeretesek minden egyes községről. Látjuk ezekből az adatokból, hogy elkerülhetetlen kisebb hibáktól és tévedésektől eltekintve, amellyel minden statisztikában számolni kell, mennyire ugyanazokat az arányokat mutatják ez adatok a nemzetiségek számát illetően, úgyhogy az egyes községek lakosságának nemzetiségi hovatartozására vonatkozólag a magyar statisztika adatait, melyeket immár négy, illetőleg a mai területen öt népszámlálás egyforma eredménye erősít meg, mindenki, akiben elfogultság nincsen, nyugodtan elfogadhatja, annál is inkább, mert ezeken kívül rendelkezésre áll ugyancsak községenként a nyelvismeret statisztikája, azután 1896 óta községenként a népmozgalmi statisztika, a tankötelesek és az iskolabajárók évenkénti statisztikája, szintén községenként, amelyek mind megerősítik a népszámlálás nemzetiségi adatait.

Mit tud ezzel szemben felmutatni a román statisztika, amivel meg tudja erősíteni azt az állítást, hogy az etnikai származás kérdése pontosabb és a valóságnak megfelelőbb nemzetiségi adatokat szolgáltat? Hiszen a román statisztika a népszámlálások és a népmozgalom tekintetében még ma is gyermekcipőkben jár. A demográfiának nemcsak a legelemibb szükségleteit nem tudja kielégíteni, de még ma is nagyobb teret enged statisztikai kimutatásaiban a fantáziának, mint a tudományosan megalapozott reális statisztikai felvételeknek. Elég csak egy pillantást vetni a Nemzetközi Statisztikai Évkönyvnek<sup>1)</sup> az egyes államok viszonyait ismertető táblázataira, amelyeknek a legtöbbször Románia távollétével tündököl, hogy megállapíthassuk, van-e joga a kezdet kezdetén álló román statisztikának arra, hogy megleckéztesse a nyugat-európai államok statisztikájával minden tekintetben egyenrangú, a nemzetiségi statisztika tekintetében pedig azoknál sokkal többet nyújtó magyar statisztikát. Hiszen Románia az egyetlen állam Európában, amely a háború óta nem tartotta érdemesnek nép-

számlálást tartani, úgyhogy a románok saját államuk népessége tekintetében még ma is a legnagyobb sötétségben tapogatóznak. A hivatalos statisztikai kiadványok is különbözőképp adják magát az állam lakosságának számát, hogyan lehet tehát bízni azokban a számokban, amelyeket a nemzetiségekről közölnek? Az egész országra kiterjedő rendes népszámlálás a háború óta nem volt Romániában, azok a népszámok, amiket hivatalos és félhivatalos kiadványok közölnek, mind csak hozzávetőleges számításokon alapulnak. Románia legutolsó statisztikai évkönyve<sup>1)</sup> az év végére kiszámított népességet következőképp közli:

Év	Lélekszám
1919 . . . . .	15,900.000
1920 . . . . .	16,000.000
1921 . . . . .	16,255.000
1922 . . . . .	16,500.000
1923 . . . . .	16,736.283
1924 . . . . .	16,975.948
1925 . . . . .	17,215.613
1926 . . . . .	17,459.273
1927 . . . . .	17,694.189

Hogy az 1919. évi lélekszám miként keletkezett, az teljesen rejtély, de tegyük fel, hogy jól van kiszámítva. A következő években már a népmozgalmi adatok, illetőleg a természetes szaporodás alapján figyelemmel kísérhetjük a kiszámítás módszerét. Egészen természetesnek kellene találnunk, hogy abban az esetben, ha pontos vándorlási statisztika nem áll rendelkezésre és az előző népszámlálások által megállapított vándorlási differencia (a természetes és tényleges szaporodás különbözete) sem szolgálhat alapul, akkor egyszerűen a természetes szaporodás számai alapján kell a lélekszámot megállapítani. Mit tesz ezzel szemben a román statisztika? Erről az alábbi szembeállítás adhat tájékoztatást:

Év	Természetes szaporodás	A kiszámított népesség növekvése
1920	124.730	100.000
1921	248.303	255.000
1922	237.490	245.000
1923	236.283	236.283
1924	239.665	239.665
1925	243.660	239.665
1926	234.916	243.660
1927	?	234.916

Az első három évben tehát a kiszámított népességet a természetes szaporodáshoz hasonló kikerekített számmal növelték,

<sup>1)</sup> Aperçu de la Démographie des divers Pays du monde. Publié par l'Institut International de Statistique. La Haye 1925., 1927.

<sup>1)</sup> Anuarul Statistic al Romaniei 1927. 12. 1.

1923-ban és 1924-ben pontosan a természetes szaporodás számával, ellenben 1925-ben nem az 1925. évi természetes szaporodást adták hozzá az 1924. évvégi lélekszámhoz, hanem újra az 1924. évit. Az 1925. évi természetes szaporodással azután az 1925. év végére már kiszámított lélekszámot növelték, az 1926. évi természetes szaporodással pedig az 1926. évvégi lélekszámot s így történhetett az, hogy 1927. év végére már ki tudták számítani a lakosságot, a nélkül, hogy az 1927. évi természetes szaporodás ismeretes lett volna. A lélekszám kiszámítása tehát ilyen statisztikai lelkiismeretességgel és pontossággal történt. Még érdekesebb, hogy a Nemzetközi Statisztikai Intézet által kiadott „Aperçu de la Démographie des divers Pays du Monde“, melyhez az adatokat az egyes országok hivatalos statisztikai szervei szolgáltatották, az 1920. évvégi lélekszámot 16,262.177-ben tünteti fel, tehát 262.000-rel nagyobbak, mint a Román Statisztikai Évkönyv, azonkívül adja a kiszámított népességet, 1923, 1924 és 1925 közepére, amely számok kikerekítve majdnem megegyeznek a Román Statisztikai Évkönyvben az illető évek végére kiszámított népességgel. A román statisztikának tehát a kiszámított népesség, amelytől pl. a népmozgalmi arányszámok precíz megállapítása függ, teljesen mellékes, ugyanazt a lélekszámot hol évvégi, hol évközepi népességnek teszi meg, vagy ugyanarra az évre hivatalosan is más-más adatokat közöl. Megjegyzendő továbbá, hogy az egész országra kiszámított népességet az ország egyes alkatrészei szerint sehol sem részletezi, hanem a négy főalkatrésztől (Ókirályság, Besszarábia, Bukovina és Erdély) külön-külön közöl népességi adatokat, megyék és városok szerint, de más-más évekre. Az Ókirályság népességét pl. 1915-ről adja, Besszarábiáét 1922-ről, Bukovináét 1919-ről és Erdélyét 1923-ról. Ezeket a teljesen különböző időkből származó lélekszámadatokat a választásokra vonatkozó táblázaton (l. 1927-es Évkönyv 11. lap) még össze is adja, ahol természetesen egy új összeg jön ki az ország lélekszáma gyanánt, mely (17,153.932) legjobban hasonlít az 1925. év végére kiszámított lélekszámhoz, csak az a csodálatos, hogy hogyan állhat az 1925. évi lélekszámhoz közel, amikor az egyes ország-részek adatai jóval előbbi évekből valók?

Még nagyobb bajban van a román statisztika az ország fővárosának, Bukarestnek a lélekszáma tekintetében. Az évkönyvek

Bukarest lélekszáma gyanánt ott, ahol az összes városok lélekszámát közlik, csak az 1915. év végére kiszámított lélekszámot adják s ezt 347.933-ban állapítják meg. A táblázathoz azonban jegyzetet tesznek, hogy az 1922. év végén a lélekszám „valószínűleg“ 800.000. Ez a jegyzet található az 1923. és 1924. évi évkönyvekben, az 1925-ös évkönyvben már jegyzet nélkül van közölve a 347.933 lélekszám, az 1926-os évkönyvtől kezdve pedig már szerényen csak 700.000-re becsüli az újra felvett jegyzet Bukarest lélekszámát. E mellett azonban a nemzetközi kiadványokban, amelyekhez az adatokat rendszeren a hivatalos statisztikai szervek szolgáltatják, mindenütt más és más adatokat találunk Bukarest lélekszámáról. A Nemzetközi Statisztikai Intézet által kiadott Aperçu pl. 1925. évi folyamában 1920. év végén 750.000-nyi lélekszámot ad Bukarest lakosságául. Az 1927-ben megjelent Aperçu pedig 1926 december végén 786.162-ben állapítja meg Bukarest lakosságának számát, holott ugyanakkor az állami Statisztikai Évkönyv csak 700.000-re teszi azt. A Nemzetek Szövetsége által kiadott nemzetközi közlemények (Rapport Épidémiologique Mensuel és a Renseignements Épid.) állandóan 800.000 lélekről tudnak. Az 1925. évi Góthai Évkönyv 600.000 lelket vesz fel, de már az 1925. évi Annuaire Général de la France már 700.000 lelket engedélyez. Legérdekesebb, hogy ugyanakkor, amikor a román állami Statisztikai Évkönyvben 1922. év végére 800.000 lelket találunk Bukarest népessége gyanánt, Bukarest város Statisztikai Évkönyve 1922-ben csak 637.000 lélekről tud.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet által szerkesztett „Annuaire Statistique des Grandes Villes 1927“, amelyhez az adatokat Bukarest város statisztikai hivatala szolgáltatotta, a következő adatokat közli Bukarest lélekszámáról: 1915-re 341.321, amelyről a jegyzet azt mondja, hogy az 1912. évi népszámlálás adata, 1920-ról nem tudja megadni a lakosság számát, 1921-ben pedig a lakosság száma egyszerre 622.552-re ugrik, majd 1926-ban 671.164-gyel kulminál.<sup>1)</sup> Az 1925. évi lélekszámhoz a jegyzet azt a magyarázatot fűzi, hogy a lélekszám növekedését szomszédos községek odacsatolása okozta. Tényleg a területre vonatkozó adatok azt mutatják, hogy 1910-től 1924-ig a város területe 5.000 hektárról 5.614 hektárra növe-

<sup>1)</sup> L. i. m. 79. l.

kedett.<sup>1)</sup> Ez a 614 hektárnyi növekedés a lélekszámnak fenti nagy szaporulatát nem teszi valószínűvé, annál kevésbé, mert tudomásunk szerint Bukarest közvetlen szomszédságában nem voltak népes elővárosok. Ha pedig 1925-ig tényleg egyesítés történt, 1926-ban miért ugrik fel újra a lélekszám közel 50.000-rel egy év alatt? Ilyen népnövekvést még az amerikai városok sem tudnak felmutatni. Az említett nagyvárosi évkönyvben négy lappal tovább, a 83. oldalon megtaláljuk Bukarestnek a lélekszámát az egyes évek közepére kiszámítva, amely a tábla címe szerint alapul kell, hogy szolgáljon az arányszámok kiszámításánál. E szerint a táblázat szerint Bukarest lélekszáma

1923 közepén . . . . .	637.000
1924 „ . . . . .	649.000
1925 „ . . . . .	647.000
1926 „ . . . . .	729.000

A statisztikában követett gyakorlat szerint az évközepi népességet a két évvégi népesség átlaga alapulvételével szokták kiszámítani. Hogy hogyan hozták ki a bukaresti statisztikusok a fent közölt népességi számokat az előbb közölt évvégi lélekszámokból, az rejtély előttünk, de rejtély az is, hogy az utóbb közölt adatok szerint az Amerikát is túlszárnyaló fejlődés ellenére miért csökkent a lélekszám 1924-ről 1925-re.

Míg a 79. lapon foglalt 11. számú táblán az 1920. év végére nem tudják megadni a lélekszámot, addig a 106. lapon egy eldugott jegyzetben 1921 január 1-re 388.104 lélekszám van feltüntetve, amely még nemek szerint is részletezve van, tehát valami összeírás eredménye lehet. Az 1920. év végén tehát, amikor nagy Románia már megvolt és Bukarest óriási arányú fejlődése megindulhatott, még maga a bukaresti statisztikai hivatal sem becsülte többre a főváros lakosságát 388.000-nél. Ez a szám néhány év alatt, az állami Statisztikai Hivatal szerint már 2 év alatt, 6, 7, sőt 800.000-re növekedett.

Hogy milyen távol állhatnak a valóságtól ezek a kiszámított népességre vonatkozó számok, azt elárulják az építkezésekre vonatkozó szórványos adatok és maguk a népmozgalmi adatok is. Az említett „Nagyvárosok Évkönyve“ 10. táblája elárulja, hogy 1920 óta hány házat építettek Bukarestben. E tábla szerint (l. 73. oldal) az 1920-

tól 1926-ig terjedő 7 év alatt Bukarestben 10.006 új házat építettek, évenként átlag tehát 1429-et. Tudni kell azonban, hogy Bukarestben már a háború előtt 1912 végén 48.772 lakóház volt s ezeknek 91%-a földszintes (l. 23. l.). Egy házra tehát átlagosan kb. csak 7 lakos esik. A 10.000 új ház e szerint, amelyek pedig nem is mind lakóházak, legfeljebb 70—80.000 főnyi többletet jelent s hozzátesszük még, hogy ugyancsak az említett 10. sz. tábla szerint a világháborút megelőző 3 év alatt 7.677 új ház épült, tehát évenként átlag jóval több (2.556), mint a világháború után. A népesség fejlődése tehát a világháború óta nem lehetett olyan arányú, mint ahogy azt a lélekszámadatok feltüntetik.

De ellene mondanak a fantasztikus lélekszámadatoknak a népmozgalmi adatok is. Sem a házasságkötések, sem a születések, sem a halálozások száma nem mutat lényeges változást a háborúelőtti számokhoz képest. Az állítólag kétszeresre felnövekedett népességnek egészen más népmozgalmi számokat kellene produkálnia. Ha feltételezzük is, hogy a születési arány az egyke terjedése miatt csökken, de már a halálozási arány nem csökken annyira, hogy néhány év alatt kétszeresére duzzadt népesség mellett is ugyanolyan abszolút számokat mutasson, még kevésbé a házasságkötéseké, amelyek rendszeren lépést tartanak a lakosság növekedésével s amelyeknek számából a legbiztosabban lehet következtetni a lakosság számára. Már pedig Bukarestben a háború előtti 3.100—3.500 házasságkötéssel szemben az utolsó, már normálisnak tekinthető években mindössze 4.000—4.400 a házasságkötések száma<sup>1)</sup>, ami kb. 460.000, legfeljebb 480.000 lélekre enged következtetni.

Talán kissé hosszan időztünk ennél a témánál, de be akartuk bizonyítani, hogy milyen pontossággal és lelkiismeretességgel dolgozik a román statisztika ott, ahol a leg-  
elemibb statisztikai műveletről, a lakosság számának megállapításáról van szó. Milyen lehet ez a statisztika ott, ahol a lakosságot *népszámlálás nélkül*, különböző demografiai ismertető jelek, különösen pedig nemzetiség szerint osztja fel. A román statisztikának erre vonatkozó kísérletét óhajtom a következőkben ismertetni:

A román béke delegáció annak idején a párisi békekonferencia elé egy részletes me-

<sup>1)</sup> L. i. m. 15. l.

<sup>1)</sup> L. i. m. 226. l.

morandumot terjesztett, amelyben a magyar hivatalos statisztikai adatok felhasználásával, de azoknak teljes felforgatásával, azt igyekezett bizonyítani, hogy a románság az általuk követelt területen megsemmisítő fölényben van. Az a machináció, amelyet ez alkalommal a magyar hivatalos statisztika számaival eszközöltek, a magyar béketárgyalásokról kiadott kötetekben (I. I. kötet 134. lap) részletesen le van leplezve s kellő értékére leszállítva, azért azzal itt részletesebben nem akarunk foglalkozni, csak röviden rámutatunk az ott használt eszközökre és módszerekre.

1. A zsidókat, akiket a magyar statisztika mint felekezetet mutat ki, a békedelegáció memoranduma nemzetiségnek veszi s ezeknek egész számát a magyarok számából vonja le, nem gondolva arra, hogy a zsidó felekezetűek nem szerepelnek valamennyien a magyarok között, mert hiszen a magyar statisztika pontosan kimutatja, hányan vannak a nyelv alapján a magyarok, a németek, románok stb. közé sorozva.

2. A görög katolikusok, a görög keletiek együttes számát románoknak minősíti s ebből csak a rutének és szerbek számát üti le. Feltételezi tehát azt, hogy a két görög felekezethez tartozók csak románok, rutének, vagy szerbek lehetnek, holott a magyar statisztika pontosan kimutatja, hogy a görög katolikusok között pl. (nem a Romániához csatolt területen, hanem az egész régi Magyarországon) 304.318 magyar van, akiknek 69,4% -a nem is tud más nyelven, csak magyarul. Tekintélyes számmal vannak azonkívül cigányok is a görög katolikusok között (kb. 30.000) és a görög keletiek között (kb. 35.000), nem szólva a több, mint 40.000 magyar görög keletiről, akiknek szintén nagyobb fele (53% -a) csak magyarul beszél.

3. Az összes lélekszámhoz képest így mutatkozó különbséget túlnyomó részben a magyaroknál, igen kis részben a németeknél tünteti el, vagyis a két nemzetiség számát ebben a mértékben csökkenti.

E műveletet végig vezeti a memorandumban követelt összes járásokon és városokon, de annyira pontatlanul, hogy magát a lélekszámot is két helyen 4.000-rel, illetőleg 5.000-rel lejjebb szállítja (természetesen ezt is a magyarok rovására), másrészt annyira lelkiismeretlenül és a viszonyok ismeretének annyira híjával, hogy még ott is románokat mutat ki ezer számra, ahol sohasem laktak románok, s ahol csak néhány ember

tud oláhul (pl. mátészalkai j.). Amikor még így is csak 52% románt tud kihozni Erdélyben és a Marostól északra fekvő megyékben, akkor egyszerűen 400.000-rel megnöveli a románok számát s ugyanannyival csökkenti a magyarokét, olyan okoskodás alapján, hogy a románok számának ugyanolyan arányban kellett növekednie, mint ahogyan az ország lakossága növekedett, holott ezzel önmagával is összeütközésbe kerül, mert hiszen *ugyanazon a területen a görög katolikusok és görög keletiek együttes száma 400.000-rel kevesebb, mint az általuk kimutatott románok száma*, más felekezetűeket pedig maga sem akar elismerni románok gyanánt. Jellemző még a román statisztikus eljárására, hogy a székelyeket is külön mutatja ki a magyaroktól, hogy bebizonyíthassa, hogy a románok száma a magyarokét hatszorosan, a székelyekét pedig hétszeresen múlja felül, holott a valóságban a románok száma azon a területen, amelyről a szóbanforgó memorandum beszél, a magyarokét mindössze 16,6% -kal haladja meg.

Nincs terünk arra, hogy a memorandum adatainak és számításainak részletes kritikáját adjuk, a fentebb említett kötetben, amely franciául és angolul is megjelent, a részletes bírálat megtalálható. A cáfolatnak a végszavait idézzük: „Kénytelenek vagyunk tehát felvetni azt a kérdést, ki hamisította meg a nemzetiségi adatokat: a magyar hivatalos statisztika-e, amely több, mint 30.000 helybeli (tehát román községekben román) népszámlálóbiztos munkája révén és önbevallás útján gyűjtött anyagot a legnagyobb gondossággal és precizitással feldolgozta és amelynek munkája a külföldi szakkörök elismerését is mindenkor kivívta, vagy a memorandum szerkesztői, akik kényük-kedvük szerint módosítják, csökkentik és emelik a nemzetiségi számadatokat olyan merész felületességgel, hogy nemcsak a fegyelmezett statisztikus észjárásával, hanem magával a logika szabályaival is ellenkezésbe jönnek, sőt számaik sok esetben még önmaguknak is ellentmondók?”

A román statisztika a békekonferenciára benyújtott memorandum óta is csak a Magyarországtól elcsatolt területekre vonatkozólag próbálta a nemzetiségi viszonyokat kideríteni, legalább is nincs tudomásunk róla, hogy a hivatalos statisztikai kiadványokban akár Bukovinára, akár Besszarábiára, akár magára az Ókirályságra vonatkozólag nemzetiségi adatok megjelentek volna. A Ko-

lozsvárott működött külön statisztikai hivatal 1920. év végén Erdélyről és a kapcsolt részekről népösszeírást rendezett, amely a lakosság nemzetiségére is kiterjedt. Az összeírás eredményéről hivatalos kiadvány is készült „Dictionarul Transilvaniei, Banatului si Cerloralte Tinuturi Alipite“ címmel, amelynek szerkesztői voltak C. Martinovici, a kolozsvári statisztikai hivatal főnöke és N. Istrati, a statisztikai hivatal mezőgazdasági osztályának főnöke. Ez utóbbi tehát valószínűleg<sup>1)</sup> ugyanaz az úr, aki a Bulletinban közölt cikknek is társszerzője. E sorok írója maga is részletesen foglalkozott ezzel a Dictionarullal s nyugodt lélekkel meri állítani, hogy mióta a statisztikai tudományt műveli, ilyen pontatlan, lelkiismeretlen, összeadási és egyéb nyomdahiáktól hemzsegő munkával nem találkozott a statisztikai irodalomban. A községek adatai u. i. a községek betűrendje szerint vannak közölve, de van a könyvben egy járási kimutatás is, amely a nemzetiségi adatokat is tartalmazza. Ha már most a községek adatait a helységnevtári részből járási csoportosításban kiírjuk, és azokat összegezzük, igen sok esetben nem kapjuk meg azt az összeget, sem az összes lélekszámot, sem az egyes nemzetiségek számát illetőleg, amelyet ugyanaz a könyv a járási részben közöl, vagy csak úgy kapjuk meg, ha a betűrendes részben nyilvánvalóan hibásan közölt nemzetiségi adatot a maga helyére állítjuk be. A lugosi „Magyar Kisebbség“ folyóirat által kiadott „Erdély Statisztikája“ című munka (közvetette dr. Jakabffy Elemér) községenként egymás mellé állítva közli az 1910. évi magyar népszámlálás és az 1920. évi román népösszeírás adatait nemzetiségek szerint és minden járásnál a Dictionarul összegezése szerinti adatokat is. Itt tehát meg lehet figyelni azokat a horribilis eltéréseket, amelyek a Dictionarul felületes munkájából származnak, amelynek végeredménye az, hogy míg a Dictionarul az egész terület lakossága gyanánt csak 5,113.224-et hoz ki, addig a részletek összege helyesen összeadva 5,140.176, vagyis 26.952-vel több. Még ez a tévedés is főképp a magyarok rovására ment, mert ebből a különbözetből nem kevesebb, mint 19.882 esett az elsikkasztott magyarokra.

<sup>1)</sup> Azért írjuk valószínűleg, mert itt még Istratinak van írva, később pedig Istrate-nek. Teodoresco neve is hol o-val, hol u-val van írva a végén. Romániában még a nevek írásmódjában sincs állandóság?

A nemzetiségek számára vonatkozó adatok, amelyek ebben a kiadványban közölve vannak, jó részben nem is számlálásból, hanem az 1910. évi magyar adatoknak egyszerű átalakítása útján keletkeztek. Ez az átalakítás természetesen a román statisztikusok szája íze szerint történt. Az „Erdély Statisztikája“ című munka ellenőrzésül a felekezeti megoszlás adatait is közli 1910-ből, s ezek az adatok a számokkal való igen érdekes játékokra mutatnak rá. Szatmár megyében pl. a községek egész sorában megegyezik az 1910. évi görög katolikusok száma az 1920-ban kimutatott románok számával, azután az 1910-ben kimutatott reformátusok száma megegyezik az 1920-ban kimutatott magyarok számával, végül az 1910. évi római katolikusok száma az 1920-ban kimutatott németek számával. Világosan látszik tehát, hogy e „népszámlálás“ végzői az 1910. évi felekezeti adatokat egyszerűen travesztálták 1920. évi nemzetiségi adatokká, nem törődve azzal, hogy az egyes felekezetek hívei között esetleg más nemzetiségűek is vannak s hogy tíz év alatt a számok alaposan megváltozhattak.

A Dictionarulban szereplő helytelen megyei összegeket az állami Statisztikai Évkönyv is átvette (l. 1922. évi 23. lap és 1923. évi 12. lap). E két évkönyv az adatokat városok és vidék szerint is külön közli, amiből kitűnik, hogy a városok lakossága 1910-től 1920-ig 678.423-ról 721.546-ra növekedett, míg a községek népessége ugyanezen idő alatt 4,570.099-ről 4,392.578-ra csökkent s az elcsatolt terület összes lakossága is 5,248.522-ről 5,114.124-re fogyott.<sup>1)</sup>

Az 1924. évi Statisztikai Évkönyv az 1923. évről már egészen új adatokat közöl Erdély és az elcsatolt többi terület lélekszámaul. Ezek szerint az adatok szerint (l. 12. lap)

<sup>1)</sup> A Jakabffy Erdély Statisztikájában 5,113.224 lélekszám szerepel, minthogy Maros-Torda megye összes lakossága a Dictionarulban 900-zal kevesebbnek van kimutatva (219.051), mint amennyit a részletek adnak (219.951). Az 1922-es Évkönyv ez utóbbi számot már helyesen közli, négy lappal odább azonban már újra előbukkan az ominózus 219.051 szám, amely még a következő 1923-as Évkönyvben is erősen tartja magát. Az 1924-es Évkönyv utóljára közli az 1920. évi adatokat (a 12. lapon), de itt már változatosság kedvéért nem Maros-Tordánál van a hiba, hanem Nagy-Küküllőnél, melynél igaz, csak egy egységgel hibázik (148.864 helyett 148.865), de annál kiadósabb a tévedés Krassó-Szörénynél, ahol 424.264 helyett 242.264-et közöl. Ez a gromba hiba egyébként már az előző 1923-as Évkönyvben is benne van. Úgy látszik, Romániában nem ismerik azt a szokást, hogy a statisztikai táblázatokat ki-  
szedés után is le szokták összegelni.

Erdély lakossága már 5,487.966. Ez a szám szembe van állítva az 1920. évre megállapított 5,114.124 lélekszámmal, a szaporodás tehát 3 év alatt nem kevesebb, mint 373.842, ami 7·3%-nak felel meg. Hogyan keletkezett ez a lélekszám, arra magyarázatot találunk a „Buletinul Statistic al Romaniei“ 1925. évi 1. számában, ahol N. Istrate úr, aki azóta a kolozsvári kerületi statisztikai szolgálat élére került, beszámol arról, hogy hogyan állapították meg Erdély népességét 1923. év végére. A dolgozat bevezetésében beismeri, hogy a Dictionarulban közölt adatok nem mutatják a való helyzetet és hogy az 1920. évi gyors népszámlálás alapján szerkesztetett a belügyminisztérium által a választóügyi reform érdekében. Szükséges volt ez adatok helyesbítése azért is, mivel ez adatok alkalmat adtak az erdélyi kisebbségeknek e népszámlálással szemben való elégedetlenségre.

Ez a dolgozat a szemfényvesztésnek és a hozzánemértésnek ismét klasszikus példája. Az 1923. évvégi népességet következőképp próbálja megállapítani: Feltételezi, hogy a háború után a lélekszám ugyanannyi volt, mint 1910-ben s feltételezi, hogy az *évtized* hat békeesztendejének szaporodása kipótolta a *négy háborús esztendő* egész veszteségét, de viszont ha így gondolkodik, akkor az 1920. évi népességhez, melyet az 1910. évvel vesz egyenlőnek, egyszerűen hozzá kellett volna adni az 1921—1923. évek természetes szaporodását. Ő ezzel szemben az 1920—1923, tehát négy év természetes szaporodásával operál (210.629), de még így is 28.818-al több lélekszámot hoz ki 1923. év végére, mint amennyit a természetes szaporodás megengedne. Az így teljesen megmagyarázhatatlan módon kihozott 5,487.966 lélekből, amelyet 1923. év végére állapít meg, levonja az utolsó négy év természetes szaporulatát, amivel az 1919. évvégi lélekszámot kellett volna megkapnia s ő mégis ezt a számot, mint 1920. évi népességet állapítja meg (5,277.237). Látszik tehát, hogy a népesség kiszámításának legelemibb módjával sincsen tisztában. Konstatálja ezután, hogy ez az utóbbi szám 163.113-mal nagyobb, mint az a szám, amelyet az ugyancsak általa szerkesztett Ditrionarul ugyanarra az évre megállapított, amivel ő maga a legszigorúbb elítélő kritikát gyakorol az 1920. évi összeírás eredménye felett.

Így végezve a lélekszámmegállapítással, szóról-szóra a következőképp folytatja: „vizsgálván az adatokat Erdély lakosságának

nemzeti eredetére vonatkozólag, megállapíthattuk, hogy 1923. év végén a román elem az idegen nemzetiségű polgárokkal szemben a következő arányban találtatott:

Nemzetiség	szám szerint	%-ban
Román . . . . .	3,232.806	58·90
Magyar . . . . .	1,357.442	24·73
Német . . . . .	557.683	10·16
Zsidó . . . . .	203.191	3·71
Egyéb . . . . .	136.844	2·50
1923-ban összesen: 5,487.966		100.00

Mindenesetre joggal kérdezhajjuk, ha már magának a lélekszámnak a megállapítása is ilyen bonyodalmas számításokkal és feltételezésekkel történt, hogyan tudta N. Istrate a lakosság nemzetiségi megoszlását ilyen egységeig menő pontossággal megállapítani. Errenézve semmiféle magyarázatot nem ad s így a rejtélynek nem tudunk nyitjára jönni. Az kétségtelenül bizonyos, hogy 1923-ban népszámlálás nem volt Erdélyben s mégis ilyen nagyszerű pontossággal tudja az egyes nemzetiségek számát. Tanulmányának végén az 1920—1923. évek természetes szaporodásának nemzetiségi megoszlását is közli,<sup>1)</sup> de ez nem lehet elegendő a számításra, ha maga a kiindulási alap nincs meg. A természetes szaporodás nemzetiségi megoszlása alapján különben sem lehetne a románságnak ilyen nagy növekedését megállapítani, mert maga Istrate panaszkodik következőképpen: „Amint látjuk, a románok szaporodása az idegen eredetű polgárokéval szemben alacsonyabbrendűnek mutatkozik, ami gondolkodóba kell, hogy ejtsen minket“. (I. Buletinul 115. lap.)

Megjegyzendő, hogy ott, ahol a négy évi természetes szaporodást az illető nemzetiségek számához viszonyítja, *ezrelékek* helyett tévesen *százalékokban* fejezi ki a szaporodást; előzőleg pedig a természetes szaporodást keveri össze a születési aránnyal (107. és 109. lap), amelynek a népesség kiszámításához semmi köze. Majd a születési arányt több helyütt percentnek nevezi. Látszik tehát, hogy a legelemibb statisztikai fogalmakkal nincs tisztában.

A fentebbi nemzetiségi számadatokat Istrate városok és vidék szerint is közli tör-

<sup>1)</sup> Valószínűleg felekezeti megoszlás alapján, mert tudomásunk szerint az anyakönyvvezetők által beküldött népmozgalmi kimutatások nem tartalmaznak rovatot a nemzetiségre nézve, csupán a felekezetre.

vényhatóságok, azonkívül a 8 legnagyobb városról külön is adja az adatokat. Egyébként a Statisztikai Évkönyv is átveszi a lélekszámra vonatkozó adatokat 1924-től kezdve, de érdekes, hogy míg első ízben az 1920. évi adatokkal hasonlítja össze az 1923. évi adatokat, addig az Évkönyv későbbi évfolyamaiban már az 1910. évi magyar népszámlálás adataival állítja azokat szembe, amiből az látszik, hogy az 1920. évi román adatokat maga sem tartja összehasonlításra érdemeseknek, s viszont az 1923. évi eredményekből nem veszi át a városok nemzetiségi adatait, holott az 1920. éveket előbb közölte.

Az egyes városokról közölt lélekszám-adatak és a nemzetiségi megoszlás adatai bepillantást engednek ennek az egész műveletnek a komolyságába és szavahihetőségébe. Istrate az Erdélyi 40 város közül csak 8-at ismer el olyat, amely a város nevet megérdemli, szerinte a város csak 40.000 lakosnál kezdődik. A statisztikában teljesen szokatlan ennek a magas határnak a kikötése, mert hiszen nyugaton sokszor már a 2—3.000 lakosú helységeket is a városokhoz számítják. Nem lehet tudni, hogy mi növelte meg annyira Istrate úrnak az igényeit ebben a tekintetben, hogy olyan ősi városokat, a kultúrának olyan régi várait, mint pl. Nagybánya, Máramarossziget, Dés, Beszterce, Torda, Segesvár, Medgyes, Gyulafehérvár, Székelyudvarhely stb. nem tekinti városoknak, szerinte ezek nem érdemlik meg a város nevet. Szerinte csak az alábbi 8 város érdemli meg a város nevet, melyeknek lélekszámát és nemzetiségi megoszlását a következőkben adja:

Városok nevei	Összes népesség 1923-ban	Népesség nemzetiség szerint					egyéb
		román	magyar	német	zsidó		
Kolozsvár ...	105.000	35.000	51.600	3.200	14.000	1.200	
Temesvár ...	90.000	15.000	28.000	35.000	7.000	5.000	
Nagyvárad ...	90.000	18.000	47.000	1.500	22.000	1.500	
Arad ...	75.000	22.000	38.700	4.200	8.000	2.100	
Szatmárnémeti	60.000	15.000	24.690	159	20.000	151	
Brassó ...	50.000	18.000	16.500	13.300	2.000	200	
Szeben ...	45.000	15.000	4.405	23.199	2.000	396	
Marosvásárhely	40.000	7.000	26.047	758	6.000	195	
Összesen	555.000	145.000	236.942	81.316	81.000	10.742	
%	100	26.13	42.69	14.65	14.59	1.94	

A városoknál tehát, amint látjuk, ezresekre kikerekített számokkal dolgozik, sőt a többi 32 városnál, amelyeknek lélekszámadata egyenként közölve van az 1924-es és következő Statisztikai Évkönyvekben, szintén kikerekített számok szerepelnek.

Hogy meg lehessen ítélni, mennyire megbízhatók ezek az adatok, úgy az összes létszámot, mint a nemzetiségi megoszlást

illetőleg, a fentebb felsorolt 8 városnak lélekszámát és a lakosok anyanyelv szerinti megoszlását közöljük a négy utolsó magyar népszámlálás szerint és ezzel összevetjük azokat az adatokat, amelyeket a Dictionarul közöl 1920-ból és az Istrate által „megállapított” adatokat 1923-ból. (L. a 84. oldalon levő táblát.)

Míg tehát a háborúelőtti magyar adatok szerint e városokban egyenletes fejlődés mutatkozik és az egyes nemzetiségek számarányai sem mutatnak lényeges változást, addig a háború utáni adatok, amelyek, amint már többször szó volt erről, nem rendszeres népszámlálásoknak, hanem csak ad hoc végrehajtott összeírásoknak, vagy pedig teljesen felelőtlen számításoknak az eredményei, a lakosság hihetetlen arányú fejlődéséről, a nemzetiségi megoszlásnak pedig teljes rendszertelenségéről számolnak be. Kétségtelennek tartjuk mi is, hogy az erdélyi imperiumváltozás következtében a magyarság száma legalább is arány szerint, feltétlenül megfogyatkozott ezekben a városokban, a románoké pedig megnövekedett, mert hiszen a románok a magyar tisztviselőket kiüldözték, s helyükbe jórészt az ókirályságból román tisztviselőket tettek és sok szabadfoglalkozású egyének is lehetlenné tették ottmaradását. Hogy azonban az imperiumváltozás ilyen nagy mértékben felforgatta volna a városok nemzetiségi összetételét, azt határozottan kétségbevonjuk, már csak azért is, mert egy *statisztikus nem fogadhat el teljes érvényűeknek olyan nemzetiségi adatokat, amelyek nem az egyes egyének egyenkénti megoszlása és önvallomása révén gyűjtettek össze.* Hogy milyen lelkiismeretességgel állítottak össze ezek az adatok, arra a legtipikusabb példa Szatmárnémeti város esete. A többször említett Dictionarul betűrendes részében Szatmárnémeti város lakossága gyanánt 58.251 lelket mutat ki az 1910. évi 34.892-vel szemben. E városban tehát 10 év alatt a világháború dacára több mint 23.000 főnyi (70%-os) szaporodás mutatkozott volna. Hogy ez a bevándorlott tömeg hogyan fért el a lakóházaknak a Dictionarul szerint meg nem változott számában (4.271) erre a rejtélyre nem kapunk magyarázatot. Úgy látszik, a túlzást a Dictionarul szerkesztői maguk megsokallották, mert az összefoglaló részben már csak 37.376-tal vanszámítva Szatmárnémeti lélekszáma s ez van azután a román Statisztikai Évkönyvekben is átvéve. Istrate úr azon-

**Erdély és a kapcsolt részek 8 legnagyobb városának lélekszáma és nemzetiségi megoszlása 1880-tól 1923-ig.**

*Population et répartition par nationalité des 8 plus grandes villes de la Transylvanie et des „parties rattachées,” de 1880 à 1923.*

Város Villes	Év Année	Összes né- peség <sup>1)</sup> Population totale <sup>1)</sup>	Magyar Hongrois		Román Roumains		Német Allemands		Zsidó <sup>2)</sup> Israélites <sup>2)</sup>		Egyéb Autres	
			absz. szám nombre abs.	o/o	absz. szám nombre abs.	o/o	absz. szám nombre abs.	o/o	absz. szám nombre abs.	o/o	absz. szám nombre abs.	o/o
Kolozsvár	1880	30.363	24.282	80.0	3.655	12.0	1.479	4.9	(1.601)	(5.3)	947	3.1
	1890	35.855	29.083	81.1	4.715	13.1	1.352	3.8	(2.485)	(6.9)	705	2.0
	1900	49.295	40.845	82.9	6.039	12.3	1.784	3.6	(4.730)	(9.6)	627	1.2
	1910	60.808	50.704	83.4	7.562	12.4	1.676	2.8	(7.046)	(11.6)	866	1.4
	1920	83.542	41.583	49.8	28.274	33.8	2.073	2.5	10.633	12.7	979	1.2
	1923	105.000	51.600	49.2	35.000	33.3	3.200	3.1	14.000	13.3	1.200	1.1
Temesvár	1880	37.815	7.739	20.4	5.169	13.7	20.259	53.6	(4.196)	(11.1)	4.648	12.3
	1890	44.849	11.088	24.7	5.585	12.4	23.896	53.3	(5.029)	(11.2)	4.280	9.6
	1900	59.229	19.136	32.3	6.298	10.6	29.614	50.0	(6.057)	(10.2)	4.181	7.1
	1910	72.555	28.552	39.4	7.506	10.4	31.644	43.6	(6.728)	(9.3)	4.793	6.6
	1920	82.689	26.185	31.7	15.892	19.2	29.188	35.3	8.296	10.0	3.128	3.8
	1923	90.000	28.000	31.1	15.000	16.7	35.000	38.9	7.000	7.8	5.000	5.5
Nagyvárad	1880	31.324	27.189	85.8	2.067	6.6	1.253	4.0	(8.186)	(26.1)	815	2.6
	1890	38.557	34.239	88.8	2.527	6.6	1.014	2.6	(10.115)	(26.2)	777	2.0
	1900	50.177	44.750	89.2	3.335	6.6	1.404	2.8	(12.294)	(24.5)	688	1.4
	1910	64.169	58.421	91.1	3.604	5.6	1.416	2.2	(15.155)	(23.6)	728	1.1
	1920	68.081	40.744	59.8	8.441	12.4	598	0.9	17.880	26.3	418	0.6
	1923	90.000	47.000	52.2	18.000	20.0	1.500	1.7	22.000	24.4	1.500	1.7
Arad	1880	35.556	20.516	57.7	6.613	18.6	5.618	15.8	(4.415)	(12.4)	2.809	7.9
	1890	42.052	25.901	61.6	7.873	18.7	5.626	13.4	(4.795)	(11.4)	2.652	6.3
	1900	56.260	38.929	69.2	9.556	17.0	5.643	10.0	(6.086)	(10.8)	2.132	3.8
	1910	63.166	46.085	73.0	10.279	16.3	4.365	6.9	(6.295)	(10.0)	2.437	3.8
	1920	62.490	39.399	63.0	12.469	20.0	3.012	4.8	5.306	8.5	2.304	3.7
	1923	75.000	38.700	51.6	22.000	29.3	4.200	5.6	8.000	10.7	2.100	2.8
Szatmár- németi	1880	19.708	17.520	88.9	985	5.0	769	3.9	(2.855)	(14.5)	434	2.2
	1890	20.736	19.587	94.4	717	3.5	267	1.3	(3.427)	(16.5)	165	0.8
	1900	26.881	25.080	93.3	914	3.4	586	2.2	(5.287)	(19.7)	301	1.1
	1910	34.892	33.094	94.9	986	2.8	629	1.8	(7.194)	(20.6)	183	0.5
	1920	58.251	39.009	67.0	9.741	16.7	385	0.6	8.959	15.4	157	0.3
	1923	37.376	24.671	66.0	4.543	12.2	156	0.4	7.855	21.0	151	0.4
Brassó	1880	29.584	9.827	33.2	9.382	31.7	9.919	33.5	(610)	(2.1)	456	1.6
	1890	30.739	10.441	34.0	9.758	31.7	9.578	31.2	(769)	(2.5)	962	3.1
	1900	36.646	14.115	38.5	11.248	30.7	10.644	29.0	(1.198)	(3.3)	639	1.8
	1910	41.056	17.831	43.4	11.786	28.7	10.841	26.4	(1.417)	(3.4)	598	1.5
	1920	40.335	15.137	37.5	12.183	30.2	11.293	28.0	1.505	3.8	217	0.5
	1923	50.000	16.500	33.0	18.000	36.0	13.300	26.6	2.000	4.0	200	0.4
Nagy- szeben	1880	19.446	2.065	10.6	2.810	14.5	14.328	73.7	(420)	(2.2)	243	1.2
	1890	21.465	3.199	14.9	4.581	21.3	13.148	61.2	(478)	(2.2)	537	2.6
	1900	29.577	5.747	19.4	7.106	24.0	16.141	54.6	(874)	(3.0)	583	2.0
	1910	33.489	7.252	21.7	8.824	26.3	16.832	50.3	(1.307)	(3.9)	581	1.7
	1920	32.748	4.291	13.1	8.553	26.1	18.218	55.6	1.310	4.0	376	1.2
	1923	45.000	4.405	9.8	15.000	33.3	23.199	51.6	2.000	4.4	396	0.9
Maros- vásárhely	1880	13.192	11.451	86.8	893	6.8	525	4.0	(847)	(6.4)	323	2.4
	1890	14.575	12.918	88.6	899	6.2	442	3.1	(1.036)	(7.1)	316	2.1
	1900	19.522	16.705	85.6	1.864	9.6	686	3.5	(1.658)	(8.5)	267	1.3
	1910	25.517	22.790	89.3	1.717	6.7	606	2.4	(2.755)	(10.8)	404	1.6
	1920	30.988	23.178	74.8	3.947	12.8	446	1.4	3.246	10.5	171	0.5
	1923	40.000	26.047	65.1	7.000	17.5	758	1.9	6.000	15.0	195	0.5

<sup>1)</sup> 1880-ban és 1890-ben polgári, 1900-ban és 1910-ben összes népesség a magyar népszámlálás szerint. 1920-ban a román „Dictionarul” adata. 1923-ban N. Istrate számítása. — Pour 1880 et 1890, population civile; pour 1900 et 1910, populat. totale, suivant le recensement hongrois. Pour 1920, chiffre du „Dictionarul” roumain; pour 1923, calcul de M. N. Istrate.

<sup>2)</sup> A Dictionarul betűrendes részében ezek az adatok szerepelnek, a Román Statisztikai Évkönyvben ellenben az alatta lévő sorban közöltek. — Ces chiffres figurent dans la partie alphabétique du Dictionarul. Pour ceux de l'Annuaire Statistique Roumain, v. la ligne suivante.

<sup>3)</sup> A zsidó lakosság 1880—1910. évi adatai csak a későbbi adatokkal való összehasonlítás végett közöltek zárójelben. Ezek a többi nemzetiségek között már szerepelnek. — Les chiffres de la population israélite de 1880—1910 ne sont publiés, entre parenthèse, que pour la comparabilité avec les données ultérieures. Celles-ci figurent parmi les autres minorités ethniques.

ban mégsem akart engedni ebből az általa már egyszer megállapított magas számból, mert 1923-ban, tehát 3 év múlva, már újra 60.000-re becsüli Szatmárnémeti lélekszámát, a nemzetiségeket azonban már egészen más kulcs szerint osztja meg. Még mindig sokallván a magyarok számát, egyszerűen több mint kétszeresre növeli a zsidókat, de a románokról sem feledkezik meg, azokat is 15.000-re szaporítja, a 3 év előtti számnak több, mint háromszorosára. Papiron tehát elérte azt, hogy ma már a színmagyar Szatmárnémeti városának, amelynek lakosságában a magyar statisztika szerint 94·9% volt magyar és a lakosságnak 74·0%-a nem is tudott más nyelven, mint magyarul, ma már csak relativ többséget képvisel a magyarság. Hasonló hihetetlen arányú nép-növekedés mutatkozik Kolozsvárott, amely szintén meghaladja a 70%-ot 1910 óta, de itt legalább megoszlik a szaporodás a háborús évtized és az utolsó 3 év között. Megjegyzendő, hogy 1920-ban a Ditrionarul szerint szintén közel 23.000-rel megszapordott lakosság pontosan ugyanannyi házban lakott (6.283), mint 10 évvel ezelőtt a 60.808 főnyi népesség. Itt még az 1923. évi adatok szerint a magyaroknak is engedélyezett Istrate úr 10.000 főnyi szaporodást, bár nem tudjuk elképzelni, bármennyire is örvendetes lenne ránk nézve, hogy ma Kolozsvárott még a zsidók levonása után is több magyar laknék, mint 1910-ben. Valószínűnek tartjuk, hogy ezek a számok a rendőri bejelentőhivatal adatai alapján vannak számítva, amely számbaveszi ugyan a beköltözőket és bejelentetteket, de nem vesz tudomást az elköltözöttekről. Ha Istrate úr a számítást a természetes szaporodás alapján állapította volna meg, vagy ahogy ő mondja — összekeverve a fogalmakat — a születési arány alapján, akkor a városokban ilyen óriási számokat semmiesetre sem hozhatott volna ki. De ha viszont a városokban figyelembe vette a bevándorlásokat is, akkor hogyan tudta ennek az ellenkezőjét: a falusi lakosság kivándorlását konstatálni? Vagy talán a természetes szaporodás alapján vármegyénként megállapított lélekszámból egyszerűen levonta a városoknak a bevándorlás figyelembevételével megállapított számait, de viszont akkor hogyan hozta ki a nemzetiségi megoszlásnak a számait, külön a városokban és külön a falvakon? Mindennek a magyarázatával Istrate úr adós maradt. Elénk állítja a végső számokat, amivel laikusokat

ugyan megtéveszthet és talán olyanokat, akik bizonyos rokonszenvvel kísérik az új román állam nemzetiségi konszolidációját, de a tudomány alapján álló objektív statisztikusokat semmiesetre sem.

A többi 32 város adata egyenként nincsen közölve e cikkben, de a lélekszámadatak megtalálhatók a Román Statisztikai Évkönyvekben minden valószínűség szerint Istrate számításai szerint. Itt azután Istrate úr még szabadabb folyást enged fantáziájának. A városok egész sorában 40—50, sőt 100%-os szaporodást mutat ki *három év alatt*. Így növekedett meg pl. Gyulafehérvár lakossága 9.645-ről 14.000-re, Vízaknái (mely évtizedek óta szinte stagnált!) 4.142-ről 6.000-re, Medgyesé 10.124-ről 15.000-re, Segesváré 11.561-ről 18.000-re, Tordái 16.000-ről 23.000-re, Nagykárolyé 15.294-ről 23.000-re és így tovább, sőt Dicsőszentmártoné 4.907-ről 9.000-re, Gyergyószentmiklósé pedig 8.820-ról 15.000-re ugrott fel, tehát majdnem megkétszereződött. Ezzel szemben a többi székely város lakossága fogyott vagy stagnált, a kis Hátszeg városra pedig ugyancsak megharagudhatott Istrate úr, mert lélekszámát 4.043-ról 3.000-re szálította le.

Abban a legelől említett tanulmányban, amelynek társszerzői Teodoresco és Istrate, ugyanazok az adatok szerepelnek, amelyek Istratenak a Buletinulban megjelent tanulmányában. Nagyon valószínűnek tartjuk tehát, hogy ezt a közös tanulmányt is Istrate írta s neki kell tulajdonítani nemcsak azt a lelkiismeretlenséget és pontatlanságot, amelyet az adatok összeállításában mutat, hanem azt a rosszindulatot és tudománytalan eljárást is, amellyel a magyar nemzetiségi statisztika több évtizedes munkáját és annak eredményeit kritizálja és lekicsinyíti. A módszereknek és az összehasonlító adatoknak ismertetése után joggal lehet kérdezni, hogy a román statisztika, amely rendes népszámlálás alapján még eddig nem csinált nemzetiségi statisztikát, milyen erkölcsi és tudományos jogosultsággal bírálja a magyar nemzetiségi statisztikai adatokat, amelyeknek hitelességét immár négy, pontosan végrehajtott egyénekenkénti népszámlálás és lelkiismeretes feldolgozás egybevágó eredménye igazolja.

E sorok írója a Nemzetközi Statisztikai Intézet kairói ülésén bemutatott dolgozatában objektív tudományos alapon igyekezett kimutatni azt, hogy a magyar nemzetiségi statisztikának a módszere a valóságnak a

legjobban megfelelő, legtökéletesebb, s minden irányban ellenőrizhető adatokat produkál. Istrate úr ellenben bírálatában nem annyira a felvételi módszereket védi, mint inkább azzal a váddal foglalkozik, hogy a világháború előtti Magyarország elnyomta a nemzetiségeket s azok számát szerinte éppen az anyanyelv kérdésével akarta lecsorítani. Visszafordítom a kérdést; ha valamely állam statisztikájának az a célja, hogy a többségi nemzetet nagyobbnak, a kisebbségeket pedig alacsonyabb számunak tüntesse fel a valóságosnál, nem jobban szolgálja-e ezt a célt az a módszer, amely a polgárokat az általuk beszélt és magukénak vallott nyelvük ellenére és akarataik ellenére is, tömegesen más nemzetiségekhez sorozza, csupán azért, mert azok nevükből, vagy vallásukból következtetve más nemzetiségből származnak. *Ez a módszer sokkal több önkényre ad lehetőséget az államhatalomnak, mint az a módszer, amely kinek-kinek szabad választására bízta, hogy milyen nyelvet akar magáénak vallani s milyen nemzetiséghez kíván tartozni.* Istrate úr cikke egyik fejezetének az a címe, hogy „a nemzetiség megállapítása az anyanyelv alapján lehetetlen“. Mint számtalan példa mutatja, nemcsak hogy nem lehetetlen, hanem az egyedüli helyes módszer, sőt Románián kívül nincsen állam, amely nemzetiség megállapításánál az illető egyének által beszélt nyelvet teljesen figyelmen kívül hagyná.

A kairói ülésre beadott tanulmányomban jogos kifogás tárgyává is tettem Romániának ezt az eljárását, bár azon a helyen Romániát nem neveztem meg, a célzás azonban világos volt. Tettem ezt akkor azért, mert 1927-ben, április havában a román kormány népszámlálást rendelt el egész Románia területére s a népszámláló íven a nemzetiség vagy anyanyelv helyett a „népi eredet“ (születés szerinti nemzetiség) kérdezett. Azóta kiderült, hogy ezt a népszámlálást a román belügyminisztérium rendelte el kellő tudományos előkészítés s a Statisztikai Hivatal közreműködése nélkül, sőt a román Legfőbb Statisztikai Tanács ellenzése mellett.

A Buletinul Statistic al Romaniei 1928. évi 1. számában az állami statisztikai hivatal beszámol előzőévi munkásságáról. Ebben a beszámolóban a következő érdekes adatokat találhatjuk: A Legfőbb Statisztikai Tanács 1927. évi január 20-iki ülésén „vita tárgyát képezte a népszámlálás kér-

dése tekintettel arra, hogy Európában a háború után csupán Románia nem fogantatosított népszámlálást, miért is sem a lakosainak száma, sem népességének faji összetétele pontosan nem tudható“. Ezt tehát maga a román Legfőbb Statisztikai Tanács szögezi le, hogyan mert tehát Istrate úr ezek után vitát kezdeni légből kapott adatok alapján a magyar statisztika 13 próbás adataival? A Legfőbb Statisztikai Tanács 1927 február 25-én és ezt követően tartott ülésein tárgyalta le az 1927. évi áprilisban rendezett népszámlálás ügyét, erre vonatkozik elsősorban a február 25-i ülés jegyzőkönyve, amely szerint „ezen az ülésen C. Bucsan, a belügyminisztérium államtitkárja előterjeszti és kéri, hogy a Tanács hagyja jóvá a belügyminisztérium által a népesség közigazgatási úton fogantatosítandó megszámlálásának azonnali végrehajtását. A kérdést illetően élénk vita keletkezik, a Tanács tagjainak többsége azon a véleményen lévén, hogy a népszámlálást a szükséges előkészítés nélkül, amely időt igényel, s elegendő anyagi eszközök hiányában nem lehet fogantatosítani. Bucsan úr azonban fenntartja, hogy csupán a lakosság számára és állampolgárságára vonatkozó számlálást rövid idő alatt és a legszűkebbre szabott anyagi eszközökkel mégis végre lehet hajtani.

Hosszas tárgyalás után a Tanács azt a véleményt fejezi ki, hogy „a belügyminisztérium eszközölhet közigazgatási úton egy a népesség lélekszámára vonatkozó számbeli ellenőrzést, a nélkül azonban, hogy a Statisztikai Hivatal egy későbbi tudományos alapon eszközözendő általános népszámlálásról lemondana“. Dr. Colescu szerint „a javasolt munkálat nem tekinthető a tudományos statisztika értelmében fogantatosítható népszámlálásnak, hanem csak a tulajdonképeni népszámlálás előkészítésének, amelynek szükségessége annyira parancsoló“.

Az 1927 április 9-i ülésen „a népesség ellenőrzése“ tárgyában folytatott hosszas vita után a Tanács úgy véli, hogy a munkálatot a belügyminisztérium végezvén, a statisztikai hivatalt az eredményért semmi felelősség nem terheli.

Az 1927 október 7-i ülésen a belügyminisztérium által fogantatosított ellenőrzés eredményének a kérdése került sorra: „A belügyminisztérium képviselőinek a jelentésére, melyet a városi és vidéki népességre, annak történelmi tagozódására a népsűrűséggel együtt s a lakosságnak faji száma-

zás szerinti megoszlására vonatkozó — három statisztikai táblázattal kísért, a Tanács hangsúlyozza, hogy a lakosság ellenőrzésének ezek az eredményei *nem a népesség rendszeresen megszervezett megszámlálásából erednek*, s ezek még az ideiglenes adatok komoly garanciáját sem szolgáltatják, ennél fogva meggondolandó, hogy a külföld részéről élénk érdeklődéssel várt számokat a népességre vonatkozóan nyilvánosságra hozzák-e. A Tanács nézete szerint a legokosabb volna ezeket az eredményeket közzé nem tenni“. Ezen az ülésen döntés ebben a tekintetben nem történt.

Az 1927 október 17-i ülésen újabb vita volt az adatok nyilvánossághozatala tárgyában, de ekkor sem határoztak és úgy a november 21-i, mint a december 12-i ülésen ismét elhalasztják a döntést, sőt a november 21-i ülésen a Tanács újból tiltakozik az ellen, mintha e számlálás az ő beleegyezésével történt volna.

Látjuk ezekből a jegyzőkönyvekből, hogy a román Legfőbb Statisztikai Tanács nagyon helyesen arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem ismeri el hiteleseknek a lakosság számára és nemzetiségére vonatkozólag azokat az adatokat, amelyeket egy ilyen tudományos előkészítés nélküli népösszeírás eredményez, de akkor az alája tartozó állami Statisztikai Hivatal miért nyomja rá a hitelesség pecsétjét Istrate úrnak nem is összeírásból származó adataira, hanem csak magánszámításaira, amelyeket nemcsak a Statisztikai Hivatal által kiadott Bulletinban, hanem a román Statisztikai Évkönyvekben is leközöl, s amelyeket most Teodoresco és Istrate urak a magyar statisztikai adatokat teljesen megsemmisítő hiteles adatként tárnak a világ elé?

Az 1927. évi áprilisi ellenőrző népösszeírás nemzetiségi adatait tényleg nem publikálták, bár azok, mint a fentebb idézett egyik jegyzőkönyv elárulja, meg vannak a román belügyminisztérium irattárában. Habár a Legfőbb Statisztikai Tanács nagyon erősködött a jegyzőkönyvek szerint, hogy a belügyminisztérium népösszeírásának az adatait nem fogja publikálni, mégis a Bulletin Statistique de la Roumanie 1928. évi 2. számában a 25. lapon a szöveg közé eldugva megtaláljuk a féltve őrzött lélekszámadatakat országrészek szerint, amelyek tényleg nagy meglepetésekkel szolgálnak. E közlés szerint volt u. i. 1927 április 24-én a lélekszám:

Az Ókirályságban . . . . .	8,260.903
Besszarábiában . . . . .	2,555.071
Bukovinában . . . . .	811.742
Erdélyben, Bánságban stb. . . . .	5,312.358
<b>Összesen . . . . .</b>	<b>16,940.074</b>

Románia lélekszáma tehát 1927 áprilisában 16,940.074 lélek volt, ami körülbelül egy fél millióval marad el az 1926. év végére kiszámított népességtől.<sup>1)</sup> A kiszámítás tehát, amint látjuk, meglehetősen *ingatag alapon* nyugodott. Még érdekesebb, hogy Erdély és a Bánság lélekszáma 1927 áprilisában csak 5,312.358, tehát messze elmaradt Istrate-nak 1923. év végére nagy tudományos (!) apparátussal 5,487.966-ban megállapított lélekszáma mögött. Ha Istrate számítását vesszük alapul és ahhoz hozzáadjuk Erdély lakosságának népnövekvését az 1924—26. években, ami összesen 130.610-et (47.224 — 43.373 — 40.013) és még 1927 első négy hónapjára is számítunk 12.000 főnyi szaporodást, úgy 1927 április végén Erdély lakosságának körülbelül 5,630.000-nek kellett volna lenni. Istrate úr számítása tehát 318.000 lélekkel marad el a valóság mögött. Ő ezt a számítást csak azért csinálta, hogy a városokban óriási szaporodást tüntetvén fel, amelyet teljes egészében a románoknak könyvel el, ezzel a magyarság számát és arányát lecsoríthassa.

A román Statisztikai Tanács s valószínűleg a Statisztikai Hivatal is annak ellenére, hogy a nem tudományos rendszerességgel készült népszámlálást elítéli, és annak eredményeit nem tartja hiteleseknek, a román belügyminiszter által a nemzetiségi hovátartozásra vonatkozólag feltett kérdést, amelyet legjobban kifogásoltunk, mégis magáévá teszi, mert hiszen azon a támadó cikkeken, amely az én javaslatom ellen irányult, az állami Statisztikai Hivatal igazgatójának a neve is szerepel. Fel kell tételeznem tehát, hogy legközelebb a Statisztikai Hivatal közreműködésével tartandó, tudományosan előkészített népszámlálás is a „népi eredetet“, a „faji származást“ fogja kérdezni. Valószínű, hogy a román statisztikusokat az a meggondolás és hiedelem vezeti, hogy a magyar statisztika Erdélyben és a kapcsolt részekben temérdek sok elmagyarosodott román mutatott ki magyarok gyanánt. Nem tagadjuk, hogy amennyiben vannak ilyen elmagyarosított románok, azokat a magyar statisztika a

<sup>1)</sup> L. fentebb a 77. lapon.

valóságához híven magyarokul mutatta is ki, de viszont románoknak mutatta ki azokat a magyarokat, akik némzedékeken keresztül eloláhosodtak, még akkor is, ha egyébként magyarul tudtak, de magukat oláhoknak vallották. Erről mindenki meggyőződhetik, aki a magyar népszámlálások kötetét tanulmányozza, ott megtalálhatja törvényhatóságunkint az oláhul tudó magyarok és a magyarul tudó oláhok számát. Ezeket az adatokat a magyar statisztika olyan fontosaknak tartotta, hogy községenként feldolgozta a vallással kapcsolatban. Az erre vonatkozó két feldolgozási táblát az 1910. évi népszámlálásról a 89. és 90. oldalon közöljük.

Ez a két tábla, amely teljes betekintést enged minden egyes község nemzetiségi viszonyaiba és a lakosság nyelvismeretébe, a háború előtti Magyarországnak mind a 12.500 községéről és városáról rendelkezésre áll és a Központi Statisztikai Hivatal nyilvános könyvtárában lévén elhelyezve, bárki által megtekinthető. Nem hiszem, hogy bármely ország statisztikája rendelkezék ilyen részletes községi táblával, joggal lehet tehát a felvételnek és feldolgozásnak ezt a rendszerét mintául odaállítani.

Az említett cikk szerzői a beszélt nyelvek fontosságát is elismerik, de arra nézve nem tesznek nyilatkozatot, hogy a beszélt nyelvet hogyan akarják felvenni, ha ragaszkodnak ahhoz, hogy a nemzetiséget nem a nyelv, hanem a származás alapján állapítják meg, mert hiszen akkor a románok ezreit kellene olyanokul kimutatniok, akik románul egyáltalán nem tudnak, a zsidóknak egész tömegét olyanokul, akik héber nyelven nem tudnak, németeket, akik németül, örményeket, akik örményül nem tudnak, stb. Felteszem továbbá azt a kérdést, vajjon meg fogják-e azt engedni, hogy a jelenleg magukat románoknak tartó, de nem román származású lakosságot is eredeti nemzetisége alapján mutassák ki. Mert hiszen ilyenek is vannak, nemcsak Erdélyben, de még inkább az Ókirályságban. Ha teljesen pártatlanok és igazságosak akarnak lenni, akkor *mindenkit, aki nem román származású, de jelenleg magát románként tartja, eredeti nemzetisége szerint kell beszámlálniok.* Vajjon meg fogják-e tudni őrizni a tárgyilagosságot e tekintetben? A jelekből ítélve aligha. Az eddig megtartott népszámlálásoknál, így 1920-ban Erdélyben és az említett 1927-es összeírásnál is a kisebbségek tele voltak panasszal. Mindenkit, akit

vallása, vagy neve alapján románként sejtettek, románoknak írták be tiltakozásuk ellenére is, ellenben a nyilvánvalóan idegen származású románokat meghagyták a románok soraiban. Különösen a magyarok számát igyekeztek olyan módon leszorítani, hogy a megmagyarosodott németeket, továbbá teljes számmal a zsidókat és örményeket, akik már magukat magyar nyelvűeknek vallották, kihasították a magyarok soraiból. Ugyanígy tettek minden görög-katholikus és görög-keleti magyarral, abban a feltevésben, hogy azok valamennyien csak elmagyarosodott románok. Ellenben egész falvokról tudjuk, hogy lakóik idővel eloláhosodtak, ezeket nem volt szívük a románok soraiból törölni. Rámutatunk különösen a cigányok esetére. A magyar statisztika a cigányokat is természetesen bevallott nyelvek alapján, tehát az asszimilálódás foka és iránya szerint mutatta ki. A cigány fajuk között tehát voltak cigány anyanyelvűek, továbbá magyar és oláh anyanyelvűek is a szerint, amint nyelvüket bevallották. Ezzel szemben a román statisztika — legalább, ahogy kivesszük az 1920-as adatokból — nemcsak a románnyelvű cigányokat nem vette ki az oláhok sorából, de sok esetben még a cigányoknak, vagy magyaroknak kimutatott cigányokat is odasorozta a románok közé s ezzel önmagával jutott ellentétbe, mert hiszen a felállított elv alapján az összes cigány származásukat — pedig ezeket könnyű felismerni s a köztudat is nyilvántartja cigány származásukat — a népi eredet alapján egytől-egyig cigányoknak kellett volna kimutatni. Hasonlóképp jártak el az Erdélyben szórványosan található bolgárokkal, akiket szintén a románok között könyveltek el, így a brassói bolgárokat is, akikről Brassó oláh városrészét „Bolgárszeg“-nek nevezik.

Az Ókirályságban ugyanilyen eljárást követtek eddig is a számításoknál és valószínűleg fognak követni a következő népszámlálásoknál is. Erre a feltevésre a következő adatok szolgáltatnak indokot: Teodoresco és Istrate említett tanulmányában, 1923. évvel jelezve, van egy kimutatás egész Románia lakosságának számáról és nemzetiségi megoszlásáról.<sup>1)</sup> Ebben a kimutatásban a magyarság száma 1,412.742 lélekkel szerepel, ami a 17,267.966 főnyi<sup>2)</sup> összes

<sup>1)</sup> I. folyóirat 25. l.

<sup>2)</sup> Ugyanannak az évnek a végére román Statisztikai Évkönyvek csak 16,736.283 lelket mutatnak ki, tehát ismét csekély félmilliónyi tévedés, illetőleg különbség.

várm. (thj. város).

Rt. város:

járás.

1910. évi népszámlálás.

Község:

## 16. Anyanyelv és nyelvismeret, a vallással összevetve.

Anyanyelv és nyelvismeret	F é r f i								N ö							
	Latin szert. r. kath.	Görög	örmény	Reform. Agostai h. ev.	Gör. kel.	Unit.	Izraelita	Összesen	Latin szert. r. kath.	Görög	örmény	Reform. Agostai h. ev.	Gör. kel.	Unit.	Izraelita	Összesen
Magyar																
Német																
Tót																
Oláh																
Ruthén																
Horvát																
Szerb																
Összesen																
Magyar anya- nyelvű beszél:																
Csak magyarul																
Más nyelven is:																
Nem magyar magyarul beszél:																
Német																
Tót																
Oláh																
Ruthén																
Horvát																
Szerb																
Összesen																
Nem magyar csak anyanyel- vén beszél:																
Német																
Tót																
Oláh																
Ruthén																
Horvát																
Szerb																
Összesen																



lakosságnak 8·2%-a. A magyarok száma tehát 1923-ban egész Romániában 1,412.742; ezzel szemben ugyanabban az évben magában Erdélyben koncedál Istrate úr 1,357.442 magyart. A két szám közötti *különbség* 55.300. Ennyi magyar volna tehát Erdélyen kívül egész Romániában. Bukovinában az osztrák népszámlálás is elismert körülbelül 10.000 magyart, ha ezeket leszámítjuk, az egész Ókirályságban (Besszarábiát nem számítva, ahol tényleg nincsen magyar, bár 100 évvel ezelőtt még ott is voltak magyarok) mindössze 45.000 magyar lenne. Tudjuk azonban, hogy magában Bukarestben több mint 30.000 magyar él, akik már a háború előtt is ott voltak. Kitűnik ez abból, hogy az 1912. évi népszámlálás 24.101 római katolikust és 11.386 protestánst talált Bukarestben, akiknek túlnyomó nagy része Erdélyből a székely földről származott. Azonkívül Moldvában kb. 110.000 római katolikus lakik,<sup>1)</sup> akiknek jó része igaz, hogy nyelvileg el van oláhosodva, de a román nép őket ma is „ungur“-oknak nevezi s túlnyomó többségük, különösen Bacau és Roman megyebeliek, kétségtelenül magyar (székely) származásúak, s 60—80 évvel ezelőtt még mindnyájan magyarul beszéltek. Ezek már láthatólag el vannak sikkasztva a magyarok számából, pedig ha a román statisztikusok a kimondott elvükhöz következetesen akarnak maradni, és teljesen objektíve akarják a lakosságot népi származása alapján felvenni, akkor majdnem az összes moldvai római katolikusokat magyarokul kell kimutatniok. Kíváncsiak vagyunk, hogy a legközelebb tartandó román népszámlálás így fog-e cselekedni, vagy mi történik azzal az ezer és ezer görög családdal, amelyeknek ivadékai ma már teljesen románok s legtöbbször vezetőszerepet visz Románia közéletében, vajjon ezeket is görögöknek fogják kimutatni a népi származás alapján? Ezt a kérdést maguk a román újságok is felvetették, látszik tehát, hogy a román közvélemény maga sem helyesli egyértelműleg ezt a módszert, mert attól fél, hogy az elnemzetietlenedett románokkal szemben, akiket ezzel a módszerrel románoknak lehetne minősíteni, sokkal többet veszíthet a románság az elrománosodott idegen nemzetiségűek kikapcsolása révén, aki-

ket a származási elv pártatlan keresztülvitele esetén semmi esetre sem szabad a románsághoz számítani. Látjuk tehát, hogy a népi származás kérdezése mindkét irányban mennyire elvisz bennünket a valóságtól, amelynek pedig a keresése a statisztika legfőbb feladata.

Tekintélyes román tudósok is ellene nyilatkoztak a kérdés illetlen feltevésének, pl. G. Plastara a bukaresti egyetemen a magánjog professzora, ezt a véleményt adja: „A népszámlálási összeíró lapnak a népi eredetre vonatkozó kérdőpontja véleményem szerint egészen gyakorlatiatlan célt szolgál. Ez olyan kérdés, amelyre különféleképpen lehet felelni, de nem lehet a kérdést feltevő gondolatát eltalálni. Vajjon azt akarta-e megtudni, hogy hány valódi fajromán van, vagy azt akarja-e kutatni, hogy Nagyrománia polgáraiban milyen vér csergedez? A bizonytalanság teljes. Sokkal egyszerűbb, jogosabb, okosabb és alkalmasabb lett volna azt kérdezni: kinek milyen a nemzetisége? Ha valaki nemzetiségéről nyilatkozik, az olyan pozitív dolog, amelyben nem lehet tévedni, míg ellenben, ami a faji származást illeti, a kérdés nem olyan egyszerű. Erre vonatkozólag úgy az egyeseket, mint a népeket illetően tanulmányokra és vizsgálatokra van szükség. Még azok is, akik azt hiszik, hogy tudják származásukat, csalódhatnak és ez esetben nyilatkozatuk akaratlanul is nem igaz. E miatt a legtöbb esetben a népi származásokra vonatkozó nyilatkozatokra felszólított polgárok lehetetlen feladat elé vannak állítva, már pedig tudvalevő, hogy a lehetetlenség nem kötelező.”<sup>1)</sup>

Teodoresco és Istrate urak tehát, mikor az etnikai származás mellett kardoskodnak, saját országukban is tekintélyes ellentmondásokkal találkozhatnak, de még nagyobb az ellentmondás a statisztikai tudomány és azon országok részéről, amelyek nem a származás, hanem a tényleges állapot szerint veszik fel a nemzetiséget a népszámlálásoknál. Ami a statisztikai tudomány álláspontját illeti, arra nézve utalunk a Nemzetközi Statisztikai Intézet 1897. évben Szentpétervárott tartott ülésére, ahol a Nemzetközi Statisztikai Intézet határozatot fogadott el, amelyben azok közé a kérdések közé, amelyeket minden államra nézve kívánatosnak tart, hogy a népszámlálásnál felvétsék, szerepel a következő kérdés: „la langue parlée ou maternelle”. Látható tehát, hogy a Nemzetközi Statisztikai Intézet már 1897-

<sup>1)</sup> Az 1899. évi román népszámlálás szerint Moldva 1,848.122 főnyi lakosságából 88.803 volt r. kath., tehát 4·7%. Ugyanilyen arányt számítva Moldva mai 2·4 millióra becsült lélekszámából, 110.000 lehet most a róm. kath. száma.

<sup>1)</sup> „Lupta“ 1927 június 1.

ben a beszélt nyelv, az anyanyelv mellett foglalt állást.<sup>1)</sup> A statisztikai tudomány tehát már döntött ebben a kérdésben és döntöttek azok az országok, amelyek a nemzetiség megállapításánál nem a származást, hanem a nyelvet kérdezték, vagy legalább is a nemzetiség legfőbb ismertetőjeléül nem a származást, hanem a tényleg beszélt nyelvet fogadták el. Ezek az országok: Németország, Ausztria, Cseh-Szlovákia, Belgium, Svájc, Olaszország, Finnország, Bulgária, Szerb-Horvát-Szlovén állam, Oroszország. Ezekben az országokban a népszámlálás mindenütt a beszélt nyelvet veszi alapul a nemzetiség megállapításához, bár a kérdést nem pontosan ugyanúgy teszi fel, mint a magyar statisztika és az anyanyelven kívül beszélt nyelvekre nem fektet olyan súlyt, mint a magyar statisztika. Még azoknál az államoknál is, amelyeknél nem tűnik ki világosan, hogy a nyelvet veszik alapul a nemzetiség megállapításánál, mint Esztország, Lettország, Lengyelország, valószínű, hogy nem a származást tekintik, hanem a nyelv alapján a valóságos állapotot. Erre vall pl. az, hogy Lengyelország tömegesen mutat ki lengyel nemzetiségű zsidókat, amit csak a nyelv figyelembevételével tehet. Még legjobban a finn statisztika módszere hasonlítható össze a magyaréval. A beszélt nyelveket legrészletesebben közli a belga statisztika, ennek azonban az a hibája, hogy viszont a nemzetiségre nem fektet súlyt, úgyhogy Belgiumban a franciák, flamandok és németek számát a beszélt nyelvek alapján csak körülményes számítás alapján lehet megállapítani. Mindezeket Teodoresco és Istrate urak részletesen közölve találhatják a Nemzetközi Statisztikai Intézet kairói ülésére beadott tanulmányomban, hogyan állíthatják tehát azt, hogy a nemzetiséget az anyanyelv alapján megállapítani lehetetlenség.

Még csak egy megjegyzésükre óhajtok reflektálni, ami a statisztikai tudomány és módszer szempontjából feltétlenül választ érdemel. A szerzők kifogásolják, hogy a nemzetiségeknek anyanyelv szerinti megállapításánál a beszélni nem tudó gyermekeket

is beszámítjuk. A nemzetiségi statisztikának az a célja, hogy az ország egész lakosságának nemzetiségek szerint való megoszlását mutassa be. Ebből tehát nem lehet kihagyni a gyermekeket, mert hiszen azok is valamilyen nemzetiséghez kell, hogy tartozzanak. A még beszélni nem tudó gyermekeknél természetesen az anya anyanyelvét kell alapul venni, ezt minden nemzetiségi statisztika így is csinálja, az egyetlen Belgiumot kivéve, mert ott a nemzetiség megállapítására nem fektetnek súlyt, tisztán csak a beszélt nyelvekre. Istrate úr számításában is mindenütt benne vannak a beszélni nem tudó gyermekek is, mert hiszen a nemzetiségek szerinti részletezés az összes lakosságot adja ki. 1880-ban a magyar statisztika még tényleg kihagyta a 2 éven aluli gyermekeket az anyanyelv szerinti összeírásból, ami akkor helytelen volt, mert hiszen a gyermekek száma különböző lehet az egyes nemzetiségeknél és így a gyermekek kihagyása az egyes nemzetiségek arányait nem a valósághoz híven tünteti fel.

A szerzőknek azon vádjaira, amelyek arra vonatkoznak, hogy a háború előtti Magyarország mennyire elnyomta nemzetiségeit közigazgatási, iskolai és egyházi tekintetben, s erőszakkal magyarosította, nem óhajtok e helyütt reflektálni, mert hiszen ez nem statisztikai kérdés és különben is már eléggé megcáfoltatott. Maga az a körülmény, hogy a nem magyar nemzetiségek száma (s így a románoké is) nem fogyott Magyarországon, ellene mond ennek a vádnak. A fentebb közölt tábla, ahol a városok lakosságát mutatjuk ki nemzetiség szerint, bizonyítja, hogy a románok még egyes városokban is tért foglaltak a magyar uralom alatt, számuk olyan rohamosan növekedett.

Teljesen rosszindulatú az a vád, amely azt állítja, hogy Magyarországon még egyházi tekintetben is elnyomták a nemzetiségeket. Ezt a vádat a legkevésbé a románok hangoztathatják, akiknek mindkét egyháza, úgy a görög katolikus, mint a görög keleti, teljesen nemzeti alapon volt megszervezve s akiknek egyházaiban a hivatalos nyelv, úgy a templomokban, mint az adminisztrációban és iskolákban, kizárólag román volt. Ami pedig azt a vádat illeti, hogy a magyar

<sup>1)</sup> L. Bulletin de l'Institut International de Statistique. Tome XI. Première livraison 203. és 207. l.

állam a nemzetiségeknek nem engedélyezett saját iskolákat, erre azzal a statisztikai adattal felelek, hogy a magyarországi románoknak a háború előtt (1910/11-ben) 2.301 román tannyelvű elemi iskolájuk volt<sup>1)</sup> 2,948.000 lélekre, ugyanakkor a Romániában csak 4.961 volt az iskolák száma<sup>2)</sup> 7 millió lakos mellett. A magyarországi románokra tehát aránylag több román iskola jutott, mint a románokra saját országukban.

Egy helyen azt állítják a szerzők, hogy

a magyar kormányzat az oláh lakosságot nem engedte a városokba, sőt hogy az oláh gyermekek nem tanulhattak a városi iskolákban. Az előbbi állítást már megcáfoltuk a városi lakosság nemzetiségi adataival, az utóbbi állítás értékére vonatkozólag álljon itt az alábbi kimutatás, amely a régi tulajdonképeni Erdélyre vonatkozik s melyet a magyar statisztikai hivatalnál őrzött eredeti feldolgozási táblákból állítottunk össze:

**Az oláh anyanyelvű lakosság és az elemi iskolába járó oláh anyanyelvű gyermekek száma Erdély városaiban 1913/14-ben.**

*Nombre de la population de langue maternelle roumaine et des enfants de langue maternelle roumaine fréquentant l'école primaire dans les villes de la Transylvanie, en 1913—1914.*

V á r o s V i l l e s	A z ö s s z e s l a k o s o k P o p u l a t i o n t o t a l e			1913/14-ben az elemi mindennapi iskolai tanulók Elèves d'écoles primaires quotidienn., 1913—1914.		
	s z á m a n o m b r e	közül oláh - dont Roumains		s z á m a n o m b r e	közül oláh dont Roumains	
		s z á m n o m b r e	%		s z á m n o m b r e	%
Kolozsvár t.jv. . . . .	60.808	7.562	12.4	5.188	428	8.2
Marosvásárhely t.jv. . . . .	25.517	1.717	6.7	2.492	76	3.1
Abrudbánya . . . . .	2.938	1.697	57.8	384	246	64.1
Gyulafehérvár . . . . .	11.616	5.170	44.5	988	486	49.2
Nagyenyed . . . . .	8.663	1.940	22.4	804	203	25.3
Vizakna . . . . .	4.048	2.649	65.4	500	339	67.8
Beszterce . . . . .	13.236	4.470	33.8	1.012	260	25.7
Brassó . . . . .	41.056	11.786	28.7	3.528	1.133	32.1
Fogaras . . . . .	6.579	2.174	33.1	639	242	37.9
Déva . . . . .	8.654	2.417	27.9	731	163	22.3
Hátszeg . . . . .	3.124	1.514	48.5	302	100	33.1
Szászváros . . . . .	7.672	3.821	49.8	658	302	45.9
Vajdahunyad . . . . .	4.520	1.789	39.6	505	178	35.2
Kolozs . . . . .	4.138	1.808	43.7	527	223	42.3
Medgyes . . . . .	8.626	2.729	31.6	971	281	28.9
Segesvár . . . . .	11.587	3.031	26.1	1.043	254	24.4
Nagyszeben . . . . .	33.489	8.824	26.3	2.535	548	21.6
Szászsebes . . . . .	8.504	4.980	58.6	1.009	658	65.2
Dés . . . . .	11.452	2.911	25.4	1.096	214	19.5
Szamosújvár . . . . .	6.857	1.881	27.4	542	113	20.8
Torda . . . . .	13.455	3.389	25.2	1.214	279	23.0
Összesen — Total	296.539	78.259	26.4	26.668	6.726	25.2
A 2 t.jv. nélkül — Sans les 2 villes autonomes . . . . .	210.214	68.980	32.8	18.988	6.222	32.8
Egyéb városok — Autres villes (8)	53.729	3.680	6.8	4.473	229	5.1
Községek — Communes . . . .	2,328.099	1,390.082	59.7	210.423	106.411	50.6
<b>Erdély összesen — Transyl- vanie entière . . . . .</b>	<b>2,678.367</b>	<b>1,472.021</b>	<b>55.0</b>	<b>241.564</b>	<b>113.366</b>	<b>46.9</b>

Tudvalevő, hogy az általános tankötelezettség dacára az oláhnyelvű lakosság beiskolázása sohasem volt olyan arányú, mint a többi nemzetiségeké, nem az iskolák hiá-

nya miatt, hanem mivel az oláh lakosság elmaradt műveltsége folytán kevesebb értékkel bírt gyermekeinek iskoláztatása tekintetében. Ennek dacára azt látjuk, hogy az erdélyi városokban az utolsó békeévben az elemi iskolák tanulói között azokban a városokban, ahol jelentékenyebb számú oláh

<sup>1)</sup> L. Magyar Statisztikai Évkönyv 911. 347. l.

<sup>2)</sup> L. Román Statisztikai Évkönyv 1927. 374. és 375. lap (4.589 falusi és 372 városi isk.)

lakosság volt, majdnem ugyanolyan magas az iskolába járó oláh gyermekek aránya, mint amilyen az oláhok aránya a népességben volt, sőt ha a két törvényhatósági jogú várost kihagyjuk, ahol nagyszámú oláh nyelvű katonaság rontja az összehasonlítást, úgy a többi városokban a két arányszám teljesen fedi egymást (32·8—32·8%). Még érdekesebb, hogy a községekben, ahol még a román statisztikusok sem állítják, hogy a magyar kormányzat nem engedte volna az oláh gyermekek iskoláztatását (nemcsak nem engedte, de követte!), mégis jóval kisebb arányban voltak az iskolás gyermekek között oláhok, mint az összes lakosságban. A román statisztikusok felelőtlen állítása tehát a statisztika tükrében így omlik össze, amiből az a tanulság, hogy statisztikusnak sohasem szabad olyan kijelentést tenni, amelyet statisztikai adatokkal könnyen meg lehet cáfolni.

Részünkről a vitát befejeztük. Azt hisszük, ebben az esetben is beigazolódott az a közmondás, „akinek vaj van a fején, az ne menjen a napra“. Azok, akik elfogulatlanul nézik ezt a kérdést, bizonyára igazat fognak adni nekünk abban, hogy a magyar statisztika mindenkor lelkiismeretesen és pontosan igyekezett megállapítani a nemzetiségek számát. Az a körülmény, *hogy a magyarság száma és aránya 10 évről 10 évre folyton növekedett*, lett legyen ez az eredmény akár erőszakos magyarosításnak, akár természetes processzusnak a következménye, *az semmiesetre sem a magyar statisztika hibája*, mert ha a rendszerben volna a hiba, akkor már az 1880. évi adatok is hibásak és túlzottak lettek volna s a későbbi eredményeknek is — rendszer nem változván — ugyanazokat az arányokat kellett

volna mutatniok. De nálunk most már négy, illetőleg öt népszámlálás eredménye bizonyította be, hogy ez a rendszer a legmegfelelőbb, mert mindenkor a való állapotot és természetesen, amennyiben fejlődés az egyik vagy másik irányban mutatkozik, ezt a fejlődést is mutatja. Vajjon azt hiszik a román statisztikusok, hogy az ő módszerükkel meg fogják kövesíteni az első ízben megállapított arányokat? Ha a Gondviselés Nagyromániának hosszú életet ad és több népszámlálás alapján fogjuk látni Románia lakosságának nemzetiségi megoszlását, el lehetünk készülve arra, — az eddigi próbálgatásokból következtetve, — hogy a többségi román elem száma és aránya ugrásszerűleg fog növekedni. Mivel fognak akkor a román statisztikusok védekezni az ellen a vád ellen, hogy akár szándékosan, akár módszerük helytelensége miatt meghamisították a nemzetiségi statisztikát? De fuggesszük fel a kritikát addig, amíg tudományos alapon megszervezett rendes népszámlálás adatai nem állanak előttünk. Az eddig napvilágra került romániai nemzetiségi adatok láttára véleményünket csak ebben foglalhatjuk össze: A különbség a nemzetiségi statisztika magyar és román rendszere között az, hogy a magyar statisztika egyénenkénti bevallás alapján pontosan, a valósághoz híven állapítja meg a nemzetiségek számát és e számadatokból vonja le következtetéseit, a román statisztika ellenben a saját elképzeléséhez és előzőleg (pl. a béketárgyaláson) elkövetett szándékos ferdítéseivel és tévedéseivel utólag összeírás nélkül, egyszerűen íróasztalon konstruálja meg a maga nemzetiségi statisztikáját.

*Kovács Alajos dr.*